

Strategic Logic and Governance Mechanisms of Neoliberal Capitalism

Meysam Ghahraman*

Assistant Professor, Department of
Historical Studies, Islamic Revolution
Document Center, Tehran, Iran

Hadi Keshavarz

PhD, Department of Political Science,
University of Tehran, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Neoliberal capitalism has generally been interpreted through what may be called a transcendental or epistemological logic. Within this framework, concepts such as human rights, freedom, private property, democracy, class conflict, and individual autonomy are considered the foundational categories through which neoliberalism is explained and criticized. Most traditional analyses seek to establish causal relationships between these transcendental concepts and the

* Corresponding Author: Meisam.ghahreman@gmail.com

How to Cite: Ghahreman, M. and Keshavarz, H. (2026). Strategic Logic and Governance Mechanisms of Neoliberal Capitalism. *State Studies*, 12(45), 247 - 306. doi: [10.22054/tssq.2026.73632.1413](https://doi.org/10.22054/tssq.2026.73632.1413)

expansion of capitalist relations. In this sense, neoliberalism is often represented as an ideological system grounded in universal principles and normative assumptions. However, such interpretations frequently overlook the operational and functional dimensions of neoliberal power. They tend to focus on representation and ideology rather than on the practical mechanisms through which neoliberal capitalism governs societies and produces subjects.

In contrast, strategic logic provides a different analytical perspective. Instead of asking what neoliberalism represents at the epistemological level, strategic logic investigates how neoliberalism functions within networks of power and institutions. This approach is based on an immanent understanding of existence in which social realities emerge from relations of forces rather than transcendental truths. Consequently, the primary concern becomes the production of subjectivities, experiences, and social behaviors. Strategic logic examines how discourse formations, institutions, and governance practices shape individuals and regulate populations in ways that sustain capitalist accumulation and social order.

The main objective of this research is to identify and analyze the governance mechanisms of neoliberal capitalism from the perspective of strategic logic. More specifically, the study seeks to explain how neoliberalism governs societies through institutional arrangements, discursive practices, and mechanisms of subject formation.

The research aims to move beyond transcendental

explanations and demonstrate how neoliberal capitalism strategically transforms resistance, regulates populations, and expands capitalist relations globally. Another important objective is to clarify the relationship between governance mechanisms and the reproduction of capitalist social relations. The study investigates how neoliberalism produces economically efficient subjects and how disciplinary, security, and civil-society mechanisms contribute to the continuity of free-market order. By identifying the interconnected mechanisms of neoliberal governance, the research attempts to provide a comprehensive understanding of contemporary capitalist power structures.

Literature Review

Existing literature on neoliberalism has largely emphasized ideological critiques or economic analyses of free-market capitalism. Comparatively less attention has been devoted to the strategic mechanisms through which neoliberal capitalism reorganizes civil society, transforms resistance, and governs everyday life. This research addresses this theoretical gap by focusing on governance mechanisms embedded in neoliberal institutions and discourses. Through this perspective, neoliberalism is understood not merely as an economic doctrine but as a complex system of power that continuously produces and reproduces social relations, forms of knowledge, and modes of subjectivity.

Methodology

This study adopts a theoretical and analytical methodology grounded in strategic logic and discourse analysis. Rather than relying on normative or transcendental categories, the research focuses on the functional dimensions of neoliberal governance. Institutional arrangements, discourse statements, and practices of power are analyzed in order to understand how neoliberal capitalism organizes social life and produces subjectivities.

The research examines governance mechanisms as interconnected components of a broader neoliberal strategy. Through a conceptual analysis of discourse formations and institutional practices, the study explores the operational logic of neoliberal capitalism. The analysis draws on perspectives related to biopolitics, disciplinary power, and security mechanisms in order to explain how neoliberalism regulates populations and organizes capitalist circulation. Instead of evaluating neoliberalism from a moral or ideological standpoint, the study investigates the strategic functions performed by different governance mechanisms within capitalist societies.

Findings

The findings of the study indicate that neoliberal capitalism operates through four interconnected governance mechanisms that must be understood relationally rather than independently.

The first mechanism is the principle of “live dangerously”. This mechanism involves the removal of transcendental concepts and epistemic systems as central elements of governance. By weakening prior forms of knowledge and universal epistemological foundations, neoliberalism redirects governance toward economic productivity and market rationality. In this framework, uncertainty, insecurity, and risk become essential conditions for the operation of free-market capitalism. The governance of society is therefore no longer grounded in stable moral or epistemological principles but in the management of economic competition and productivity.

The second mechanism is the “NGO-ization” of social and collective activities. Through this process, neoliberal capitalism transforms political resistance into manageable social demands within civil society. Instead of directly confronting state power, social movements become institutionalized through NGOs and civil organizations. As a result, resistance loses its revolutionary dimension and becomes integrated into the neoliberal system as a regulated and commodified activity. NGO outputs, whether material or symbolic, are presented as commodities within the logic of supply and demand. This mechanism not only neutralizes radical opposition but also contributes to the expansion of capitalism into different regions of the world.

The NGO-ization process also disconnects populations from direct political engagement with governments. Consequently, governance alternatives become commodified products

circulating within civil society. Even critical and leftist discourses are transformed into consumable intellectual commodities. This condition facilitates the expansion of neoliberal capitalism while enabling the exploitation of natural and primary resources through the seemingly humanitarian activities of international NGOs.

The third mechanism involves disciplinary power. Neoliberal capitalism continuously produces and reproduces specific subject positions that allow disciplinary policies to regulate everyday life. Within transcendental logic, phenomena such as criminality may be interpreted through moral or medical categories. However, strategic logic reveals that delinquency serves important functions within capitalist systems. Criminality contributes both to the circulation of capital and to the expansion of disciplinary institutions and practices. Thus, disciplinary governance becomes an essential mechanism for maintaining social order and economic productivity.

The fourth mechanism consists of security and biopolitical governance. Since the nineteenth century, modern societies have increasingly been understood as social bodies constantly exposed to risks, diseases, and dangers. Neoliberal capitalism utilizes these conditions to regulate populations through security mechanisms and differential vulnerabilities. Threats related to health, crime, and social instability generate new forms of capital circulation while justifying extensive forms of social regulation.

Through biopolitical strategies, neoliberal governance seeks to produce healthy, productive, and economically efficient subjects whose lives remain compatible with free-market relations. Differential policies aimed at managing risks and vulnerabilities simultaneously increase the diversification and expansion of capitalist accumulation.

Conclusion

The study concludes that neoliberal capitalism cannot be adequately understood solely through transcendental or epistemological categories such as freedom, rights, or private property. Instead, neoliberalism operates primarily through strategic governance mechanisms embedded within institutions, discourses, and everyday practices. These mechanisms collectively transform resistance into commodified demands, regulate populations through disciplinary and security systems, and sustain the global expansion of capitalist relations.

Strategic logic therefore provides a more comprehensive framework for understanding neoliberal governance because it focuses on the operational functions of power rather than merely its ideological representations. Neoliberal capitalism emerges as a dynamic system that continuously produces subjects, organizes risks, commodifies alternatives, and expands capital circulation through interconnected mechanisms of governance.

Understanding these mechanisms is essential for critically analyzing contemporary forms of power and the transformation of social and political life under neoliberalism.

Keywords: Strategic logic, Transcendental logic, Governance mechanisms, Neoliberal capitalism, Free market.

منطق استراتژیک و مکانیسم‌های حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال

استادیار گروه مطالعات تاریخی، مرکز استاد انقلاب اسلامی، تهران،
ایران

میشم قهرمان*

دکتری علوم سیاسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

هادی کشاورز

چکیده

فهم سرمایه‌داری نئولیبرال بر اساس دو منطق متفاوت امکان‌پذیر است: «منطق استعلایی (معرفت‌شناسانه)» و «منطق استراتژیک». در منطق استعلایی تحلیل بر روی مفاهیم استعلایی استوار می‌شود. مفاهیمی مانند حقوق بشر، حق مالکیت شخصی، آزادی، تضاد طبقاتی و...؛ هر یک از این مفاهیم به نوعی در پی بازنمایی نئولیبرالیسم درون استنتاجات علی خاصی هستند. در مقابل در منطق استراتژیک که از نگاهی به هستی می‌آید که در آن صرفاً با روابط نیروهای درون‌ماندگار و غیرقابل تفکیک مواجهیم، از کارکردها یا به بیان دقیق‌تر از شکل‌گیری «چه سوژه‌هایی»، برای تولید «چه فهم‌ها و تجربه‌هایی» پرسیده می‌شود. برای مثال، «چنین بازنمایی گفتمانی‌ای» برای «چه کارکردی» ممکن شده است؟ یا سرمایه‌داری نئولیبرال برای تولید سوژه‌هایش از چه مکانیسم‌های حکمرانی‌ای بهره می‌برد؟ در این پژوهش کوشیده شده است با قرار دادن منطق استراتژیک درون نهادها و گزاره‌های گفتمانی سرمایه‌داری نئولیبرال، مکانیسم‌های حکمرانی آن مورد بررسی قرار گیرد. پس از تحلیل‌های انجام‌شده، چهار مکانیسم عمده نئولیبرالیسم شناسایی شد که باید آن‌ها را درون یک پازل و در ارتباط با یکدیگر فهم کرد؛ این مکانیسم‌های چهارگانه که در ارتباط با یکدیگر در پی تولید و بازتولید جایگاه‌های سوژگی خاصی هستند، عبارت‌اند از: ۱) مکانیسم «خطرناک زندگی گُن»، ۲) مکانیسم «انجی‌واسازی فعالیت‌های گروهی و مردمی»، ۳) مکانیسم انضباطی و ۴) مکانیسم امنیتی.

واژگان کلیدی: منطق استراتژیک، منطق استعلایی، مکانیسم‌های حکمرانی، سرمایه‌داری نئولیبرال، بازار آزاد.

مقدمه

فهم نظام سرمایه‌داری نئولیبرال مستلزم این نکته است که گزاره‌ها و رفتارهای آن در پیوند با مکانیسم حکمرانی‌اش در نظر گرفته شوند. برای مثال هنگام تحلیل «ان‌جی‌اوها» (سازمان‌های مردم‌نهاد) معمولاً به نقش تسهیل‌کننده آن‌ها جهت مشارکت مردم در سرنوشتشان درون جامعه مدنی اشاره می‌شود تا از این طریق انسان‌ها بتوانند منافع شخصی یا گروهی خود را دنبال کنند. چنین تحلیلی هرچند در نگاه نخست نادرست به نظر نمی‌رسد؛ اما برای فهم تمام ابعاد ماجرا نابسند است. در برابر این تحلیل (ها) که در این نوشتار از آن‌ها به عنوان تحلیل‌ها یا رویکردهای استعلایی یاد می‌شود، باید در پی نشان دادن این موضوع بود که ان‌جی‌اوها درون چه مکانیسم قدرتی عمل می‌کنند و در پی تولید چه کارکردی هستند.

به بیان دقیق‌تر، این دو نگاه متفاوت به ان‌جی‌اوها از دو نوع رویکرد مختلف به نحوه ممکن شدن پدیده‌ها در زیست‌های انسانی می‌آید. در رویکرد نخست از چیستی ان‌جی‌او پرسش می‌شود و نکته مفروض در آن، مفاهیم بدیهی و بازنمایاننده (استعلایی) است. برای مثال این تعریف از ان‌جی‌او را در نظر بگیرید: «ان‌جی‌اوها در راستای هدف دستیابی به یک «نظام کثرت‌گرایانه و لیبرالی» (نخستین مفهوم استعلایی و بازنمایاننده)، «مشارکت سوزها» (دومین مفهوم استعلایی و بازنمایاننده) را برای «تأمین منافع شخصی و گروهی» (سومین مفهوم استعلایی و بازنمایاننده) درون «جامعه مدنی» (چهارمین مفهوم استعلایی و بازنمایاننده) تسهیل می‌کنند». بنابراین در این رویکرد مجموعه‌ای از مفاهیم استعلایی و بازنمایاننده در کنار هم دستگاه یا عمق معرفتی خاصی را شکل می‌دهند.

در رویکرد دوم به جای در نظر گرفتن مفاهیم، پدیده‌ها و نهادها به عنوان تکیه گاهی برای یک «منطق استعلایی و بازنمایاننده»، آن‌ها به مثابه «تکیه گاهی استراتژیک» درون یک مکانیسم حکمرانی قلمداد می‌شوند؛ بدین ترتیب «منطق و کارکرد استراتژیک» جایگزین کارکرد معرفت شناسانه که از درون منطقی علی و استعلایی می‌آید، می‌شود.

در این پژوهش با مبنا قرار دادن تقابل دوگانه «منطق استراتژیک» و «منطق استعلایی و بازنمایاننده»، مکانیسم‌های حکمرانی سرمایه داری نئولیبرال را مورد بررسی قرار خواهیم داد. به بیان دیگر، با قرار دادن منطق استراتژیک درون نهادها و گزاره‌های گفتمانی نئولیبرالیسم از یکسو در مسیر اثبات این فرضیه گام خواهیم برداشت که منطق استعلایی و بازنمایاننده صرفاً تحلیلی درون معرفتی و درون دیسیپلینی از سرمایه داری نئولیبرال ارائه خواهد داد؛ تحلیلی که از فهم این موضوع که نئولیبرالیسم به دنبال تولید چه سوژه‌ها و چه کارکردهایی است، ناتوان خواهد بود و از سوی دیگر، نشان خواهیم داد که سرمایه داری نئولیبرال برای تولید سوژه‌هایی که با کمترین هزینه ممکن مناسبات حاکم بر بازار آزاد را بازتولید کنند، از چه مکانیسم‌های بهره خواهد برد.

چارچوب مفهومی: منطق استراتژیک در برابر منطق استعلایی و بازنمایاننده

در رویکرد و منطق استعلایی محقق در پی شناخت یا بازنمایی پدیده‌های مختلف اجتماعی و سیاسی است. در این حالت، محقق می‌کوشد به چستی پدیده‌های اجتماعی و سیاسی بپردازد. به عبارت دیگر در منطق استعلایی پژوهشگر به منزله سوژه‌ای آگاه با محوریت مفاهیم بازنمایی کننده‌ای نظیر تضاد طبقاتی یا

ارزش افزوده آن گونه که در نظریه‌های مارکسیستی به آن‌ها پرداخته می‌شود یا اپوخه و زیست جهان در پدیدارشناسی؛ یا زوال تفکر فلسفی و ضرورت احیای سنت، تحلیلی دانشگاهی و به ظاهر علمی از پدیده‌های اجتماعی و انسانی ارائه می‌کند.

بنابراین در منطق استعلایی، ساختار شناختی مفروض است و بر اساس این ساختار شناخت به بررسی حقیقت می‌پردازیم. این همان چیزی است که فوکو هنگام تمایز تاریخ علم و تبارشناسی دانش به آن اشاره می‌کند. او در این باره می‌گوید: «تفاوت بین آنچه می‌توان تاریخ علوم نامید، و تبارشناسی دانش‌ها، این است که تاریخ علوم اساساً در محور کلی شناخت-حقیقت^۱ جای گرفته، و این محور حداقل از ساختار شناخت شروع می‌شود و به خواست حقیقت منتهی می‌شود» (فوکو، ۱۳۹۰: ۲۴۳).

برخلاف منطق استعلایی، کارکرد استراتژیک از نگاهی به زندگی می‌آید که در آن هیچ تفکیک وجودی و جوهری امکان‌پذیر نیست مگر برای بازتولید کارکردی. یعنی انسان نمی‌تواند بدون درگیری‌های زیسته‌اش، فهم و ادراکی داشته باشد. اصولاً هیچ چیزی از چیز دیگر قابل تفکیک نیست و انسان‌ها چنین آگاهی و شأنی برای بیان چنین تفکیک‌هایی ندارند، به این دلیل است که در این رویکرد مفاهیم کارکردی می‌شوند. به تعبیر فوکو: «فلسفه نه تاریخاً و نه منطقاً بانی شناخت نیست؛ بلکه صورت‌بندی دانش شرایط و قواعدی دارد که گفتار فلسفی در هر عصر، مانند هر شکل دیگر گفتار که مدعی عقلانیت است، مقید به آن و تابع آن است» (فوکو، ۱۳۹۴: ۷۴).

به عبارت دیگر، در منطق و کارکرد استراتژیک هیچ چیز نمی‌تواند در قلمرو

جداگانه استعلایی قرار داشته باشد و به صورت غیر کارکردی تبیین کند، همان-گونه که دلوز درباره آثار کافکا نشان می دهد که: «در این آثار همه چیز درون-ماندگار است و هیچ چیز در یک سطح ترانساندانس^۱ از واقعیت رخ نمی دهد» (دلوز و گوتاری، ۱۳۹۱: ۱۳۱)؛ و فوکو نیز در مقاله «نیچه، فروید، مارکس» به این نکته مهم اشاره می کند که باید از عمق به سمت چینه بندی حرکت کرد، زیرا که عمق ها چیزی جز سطوح مچاله شده نیستند و بنابراین برای کارکردی ممکن شده اند. فوکو در این باره می گوید: «مارکس در ابتدای سرمایه توضیح می دهد که چگونه برخلاف پرسئوس، او باید در مه فرو رود تا به واقع نشان دهد که نه هیولاهایی وجود دارند نه معماهایی عمیق، زیرا تمام آن عمقی که در مفهوم سازی بورژوازی از پول، سرمایه، ارزش و غیره وجود دارد، چیزی جز سطحی گری نیست» (فوکو، ۱۳۹۱: ۱۳). فوکو در یکی از درس گفتارهای سال ۱۹۷۹ خود در کلژ دو فرانس منطق استراتژیک را در مقابل منطق دیالکتیک (که یکی از نمادهای منطق استعلایی است) این گونه توضیح می دهد: «کارویژه منطق استراتژیک برقراری پیوندهای ممکن میان حالات نامتجانسی است که نامتجانس باقی می ماندند. منطق استراتژی، منطق پیوندهای میان نامتجانس ها است، نه منطق متجانس سازی اضداد» (Foucault, 2008: 42).

بنابراین، در تقابل با ایدئالیسم و رویکرد استعلایی باید گفت که ایده ها به تجربه نظم نمی بخشند، ایده ها پیامد روابط نیروهای غیرقابل تفکیک اند. از این رو در منطق استراتژیک برخلاف رویکرد استعلایی که در آن مفاهیم بازنمایاننده، زندگی را به چنگ خود می آورند و این به چنگ آوردن، آغازی برای ساخت یک دستگاه معرفت شناختی و یک منطق استدلالی خاص برای توضیح پدیده های

اجتماعی و سیاسی می‌شود، زندگی میان بدیل‌های متفاوت، همواره بازی و روابط نیروها را واژگونه می‌سازد و هیچ نیرویی برای همیشه پیروز و غالب نیست؛ تا جنگ هست، همیشه خطر شکست و واژگونی هم هست. و جنگ همیشه ادامه دارد، زیرا زندگی همچنان ادامه دارد. و این «زندگی به مثابه مبارزه» است که آدمی را می‌تواند چندی به رؤیای «آزادی و برابری برای همه» نزدیک سازد و نه فضایی سرشار از تفاهم و اجماع. آزادی و برابری، مفاهیمی توپُر و تمامیت یافته نیستند، بلکه عرصه‌هایی خالی و فراخ هستند که با محتوای «جدال میان نیروها» به صورت موقتی و لغزان، دائم پُر و خالی می‌شوند. این «جدال میان نیروها» هرگز پایان نمی‌پذیرند و همواره گشوده‌اند به «آینده»، به امید؛ امیدی که تنها از آن نو میدان است؛ هر لحظه، دری است که ممکن است مسیحا از آن وارد شود. تفکر سیاسی زنده همین است (دانیالی، ۱۳۹۳: ۹۴).

دوگانه در نظر گرفتن مفاهیم به صورت «استعلایی و بازنمایاننده» یا به صورت «کارکردی» (که محتوای آن‌ها محصول جدال میان نیروها است و بنابراین به گونه‌ای موقتی و لغزان پُر و خالی می‌شود)، نزد فوکو بیان دیگری نیز می‌یابد: شروع تحلیل از سرهای پادشاه یا قطع کردن سرهای پادشاه در تحلیل.

به تعبیر فوکو ما در اندیشه و تحلیل سیاسی، هنوز سر پادشاه را قطع نکرده‌ایم: «باید تلاش کنیم که سازوکارهای قدرت را در همین عرصه مناسبات نیرو و تحلیل کنیم. بدین ترتیب، از آن نظام حاکمیت-قانون که برای مدت‌های بسیار مدید اندیشه سیاسی را مجذوب خود کرده است، رها خواهیم شد... شاید باید گامی فراتر بگذاریم و از شخصیت پادشاه بگذریم و سازوکارهای قدرت را بر مبنای استراتژی ذاتی مناسبات نیرو رمزگشایی کنیم» (فوکو، ۱۳۸۳: ۱۱۲-۱۱۳). بدین ترتیب، نگاه به زندگی بر اساس منطق استراتژیک و روابط نیروها، تحلیل‌های

استعلایی را که بر مبنای مفاهیمی بدیهی استوارند برنمی‌تابد؛ زیرا در چنین تحلیل‌هایی «مفاهیم» در تحلیل جای «پادشاه» را می‌گیرند و تلاش می‌کنند با ارائه تحلیلی خاص قدرت خود را «بازنمایی» کنند. به عنوان مثال، فوکو در مراقبت و تنبیه در پی پاسخ به این سؤال نیست که نحوه برخورد مناسب با مجرم چیست؟ (برای مثال باید به مجرم به مثابه بیمار روانی نگریست) بلکه او می‌کوشد تا نشان دهد که برای چه کارکردی، نمایش تهذیب و سیاه‌چال جای خود را به نظام سراسرینی داد و پس از آن، رویکرد روان‌شناختی به جرم چگونه و برای چه کارکردی ممکن شد؟ مشاهده می‌کنیم که مسئله او چستی زندان خوب و بازنمایی آن نیست بلکه چگونگی ممکن شدن‌ها یا به اصطلاح «تولد»‌ها است. نکته مهم در این رویکرد این است که کار تحلیلی، برای تغییر در تصلب نیروهای که پیرامون سامانه نظام کیفری در زمان حال ایجاد شده است، انجام می‌شود. حال با سؤالی مواجه می‌شویم، مهم‌ترین تجلی این نیروها کجاست؟ بی‌تردید زمانی که سوژه، دیگر سوژه آگاه استعلایی نیست و پدیده‌های اجتماعی را نمی‌توان به گونه‌ای بازنمایانه شناخت، تجلی این نیروها را باید در کردارهای گفتاری (گفتمان) و تجربه‌های غیر گفتاری و نحوه چفت‌وبست شدن این کردارها درون مکانیسم‌های حکمرانی جست.

چنانچه بخواهیم به زندان و مجرم از منظر منطق استعلایی و بازنمایانه بنگریم، زندان نهادی است که کارکردش «اصلاح و تربیت و بازپروری» مجرمان است. حال هر کدام از دستگاه‌های معرفتی (منطق‌های استعلایی) مختلف می‌کوشند تا از چشم‌انداز مفاهیم بازنمایانه خود به تحلیل این نهاد اصلاحی و تربیتی بپردازد. برای مثال روان‌پزشکان مجرم را بیماری روانی می‌پندارند و حقوق‌دانان از منظر مباحث حقوقی به نهاد زندان و مجرم می‌نگرند. با این وجود زندان به منزله نهاد

اصلاحی از همان آغاز ورودش به سازوکارهای کیفری با شکست مواجه شد، اما از آن زمان تاکنون همچنان به حیات خود ادامه داده است و یگانه بدیلی که برای جبران این شکست می‌یابند چیزی جز خود زندان نیست. زندان به جای «اصلاح و تربیت و بازپروری»، «بزهکار» تولید می‌کند. پس چگونه است که پس از یک سده و نیم تاریخ سراسر شکست، همچنان سرمشق عدالت کیفری در غرب است؟ از نظر فوکو، پاسخ به این سؤال را با توجه به «کارکرد» زندان در میدان نیروی انضباطی می‌توان داد، یعنی کارکرد استراتژیک. مکانیسم انضباطی شکست زندان را چون «تکیه‌گاهی استراتژیک» مورد استفاده قرار می‌دهد. زندان بزهکار می‌سازد، اما بزهکاران هم در حوزه اقتصادی و هم در حوزه سیاسی مفیدند. فوکو برای توضیح فایده‌ی بزهکاران به اهمیت قاجاق در مدارهای سیال گردش سرمایه اشاره می‌کند (قاجاق اسلحه، قاجاق مواد مخدر، قاجاق انسان)؛ و همچنین نقش بزهکاران در سازمان‌دهی روسپی‌گری و ایجاد پلی میان لذت جنسی و سود سرمایه. از سوی دیگر مکانیسم‌های انضباطی امکانی فراهم می‌آورند برای مهار کارگران از طریق تکنیک‌هایی که کاربریشان با اعلام وجود «ناهنجاری»ها و ضرورت جست‌وجو و امحایشان توجیه می‌شود. با بسط سرمایه صنعتی، بورژوازی ناگزیر بود «ثروت سرمایه‌گذاری‌شده در قالب مواد اولیه، ماشین‌ها و ماشین-ابزارها» را در دسترس «طبقات فقیر» بگذارد «و این ثروت باید به نحو جدی محافظت می‌شد». فوکو می‌گوید برای این کار بسط گونه‌ای «اخلاقیات سفت‌وسخت» لازم بوده است. این اخلاقیات از طریق مرزبندی با «بزهکاری» و «بزهکاران» و ترساندن ایشان از بزهکاران و همچنین بزهکاری به‌منزله خطرناک‌ترین رذیلت‌ها انجام گرفته است.

فایده سیاسی بزهکاران را باید در نقشی دید که در قالب گروه‌های

سازماندهی شده برای تأثیر گذاشتن بر موقعیت سیاسی جامعه ایفا می کنند: گروه های فشار، گاردهای «مردمی» و «خودجوش» کودتا. همه می دانند که ناپلئون سوم به لطف گروهی به قدرت رسید که دست کم در پایین ترین سطوح متشکل از بزهکاران بود. اما این همه ماجرا نیست، بزهکاری کاربرد تکنیک های انضباطی را در سراسر جامعه توجیه می کند. فوکو به سروصدایی که رسانه های دیداری و شنیداری، «صفحات حوادث روزنامه ها»، در مورد کثرت جرم و جنایت راه می اندازند، اشاره می کند: همه چیز حکایت از شیوع بزهکاری دارد و بزهکاری، حضور «پلیس» و اقدامات پلیسی را توجیه می کند» (مشایخی، ۱۳۹۵: ۱۴۴-۱۴۶).

از مثال فوق مشخص می شود که با محوریت منطق استراتژیک هدف نه ارائه تحلیلی درباره موضوع زندان از عمق دستگاه های معرفتی بلکه قرار دادن گزاره های گفتمانی در باب حقوق کیفری و نهادهای غیر گفتمانی نظیر زندان درون یک منطق استراتژیک یا مکانیسم حکمرانی است تا از این طریق نشان داده شود که برای چه کارکردی و جهت تولید چه سوژه ای چنین گفتمان یا چنین نهادی ایجاد شده است. بر این اساس در بخش بعدی می کوشیم پس از بررسی اجمالی روش پژوهش، مکانیسم های حکمرانی نئولیبرالیسم را مورد بررسی قرار دهیم.

روش پژوهش: تبارشناسی زمان حال

تبارشناسی زمان حال یکی از مهم ترین روش هایی است که ذیل منطق استراتژیک جای می گیرد. تبارشناسی زمان حال ناظر به فهم سوژه به منزله یک زیست درون ماندگار است. وقتی از درون ماندگاری صحبت می شود یعنی انسان به مثابه یک سوژه (طبیعتاً سوژه نیچه ای)، یک تجربه و یا یک زیست با مجموعه ای از

اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌ها است که نمی‌توان هیچ بخشی از این زیست را جدا کرد و آن را به هر بهانه‌ای مرجعی برای مطالعه‌ی زندگی‌ها قرار داد. به همین دلیل است که فوکو پروژه تاریخ جنسیت را این گونه از رویکرد بازنمایانه جدا می‌کند: «این پژوهش‌ها نباید نه تاریخی از رفتارها می‌بود، نه تاریخی از بازنمایی‌ها... این پژوهش‌ها باید می‌دید که چگونه در جوامع مدرن غربی «تجربه‌ای» برساخته شد که موجب شد افراد خود را به‌منزله سوژه‌های یک «سکسوالیته» بازشناسند و تجربه کنند، «سکسوالیته»‌ای که به عرصه‌های گوناگون شناخت راه یافت و به نظامی از قواعد و هنجارها پیوند خورد. پس پروژه من عبارت بود از تاریخی از سکسوالیته به‌منزله تجربه — اگر تجربه را به‌هم‌پیوستگی میان عرصه‌های دانش، انواع هنجارمندی و شکل‌های سوژه‌مندی در یک فرهنگ بنامیم (فوکو، ۱۳۹۱: ۴۹۸). او همچنین در پاسخ به سؤال «آیا از دید شما، سوژه شرط امکان تجربه است؟» می‌گوید: «به هیچ رو. این تجربه است که عقلانی کردن یک فرآیند است، فرآیندی که خود موقتی است و به سوژه یا به عبارت بهتر، به سوژه‌ها منتهی می‌شود» (فوکو، ۱۳۹۳: ۲۲۸).

بنابراین، به زیست درون‌ماندگار به‌مثابه یک تجربه می‌رسیم که سوژه در آن با نسبتی که با خود و دیگران برقرار می‌کند آزادانه حقیقت را می‌فهمد و بیان می‌کند و روابط استیلای بیرونی او را مجبور به انجام کاری نمی‌کنند. در نتیجه، این آزادی هیچ نسبتی با رهایی و فاصله گرفتن از زیست ندارد؛ بلکه شرط درون-ماندگاری و سخن گفتن از سوژه‌ی درون‌ماندگار است. در نتیجه، آزادی شرطی برای مناسبات قدرت و اخلاق به‌مثابه رابطه خود با خود و تبارشناسی زمان حال

۱ بازنمایی شیوه‌ی استنتاج از تجربه است... و اندیشیدن به منزله‌ی نوعی فرآیند استدلال در نظر گرفته می‌شود که از تجربه آغاز شده و بر پایه‌ی همین تجربه قرار دارد. فلسفه‌ی بازنمودی اندیشه و شناخت عبارت است از آشکار کردن ساختار این فعالیت استدلال و رابطه‌اش با تجربه (دبو، ۱۳۹۶: ۱۳).

است. به تعبیر لمکه «بدون آزادی، اخلاقی هم وجود نخواهد داشت، زیرا در غیر این صورت با فقدان اساس و ماده آنچه کار اخلاق می‌تواند بر مبنای آن عملی شود، مواجه می‌شویم» (لمکه، ۱۳۹۵: ۳۵۳).

با توجه به آنچه گفته شد، شرط زیستِ درون‌ماندگار روابط آزادانه نیروها است و در جایی که ما اقناع نمی‌شویم و زور و سلطه تشخیص می‌دهیم یعنی آن رابطه درون‌ماندگار ما نیست. این درون‌ماندگاری یک تجربه است و هیچ‌کس نمی‌تواند بیرون از تجربه تکین خود بفهمد و آفرینش‌گری کند. همه چیز درون-ماندگار است و هیچ چیز در یک سطح استعلایی از واقعیت رخ نمی‌دهد. بنابراین، «تمام حیات، جریان سیورورت و کنش متقابل (یا تجربه در وسیع‌ترین معنای ممکن آن) است» (Colebrook, 2002: 89) آنگاه حکومت‌مندی، دانش و سوژه شدن باید ملزم به این تجربه باشد. این الزام چیزی است که با تکنیک‌های خود بر خود ممکن می‌شود.

به عبارت دیگر، شروع توضیح روش تبارشناسی از نسبت خود با خود و نسبت خود با دیگری (این تکنیک‌ها که همان اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌هایند از یکدیگر غیرقابل تفکیک‌اند) این امکان را فراهم می‌کند تا بتوانیم این تجربه به مثابه درون-ماندگاری را به مثابه یک کل به هم پیوسته توضیح دهیم؛ زیرا درنهایت این خود است که به مثابه یک تجربه تکین با برقرار کردن نسبتی در زیسته‌اش، کردارهای گفتاری و غیر گفتاری دانشی خاص را تجربه می‌کند و می‌فهمد. فوکو در این باره می‌گوید: «من نظریه پردازی قدرت نمی‌کنم. من تاریخ شیوه استقرار بازتابندگی «خود» بر «خود» و گفتمان حقیقت مرتبط با آن در برهه‌ای معین را می‌نویسم» (فوکو، ۱۳۹۳: ۱۳۶).

او در جایی دیگر درباره‌ی هدفش از نوشتن کتاب‌های «کاربرد لذت‌ها» و

«دغدغه خود» و تفاوت این آثار با «تاریخ جنون» می‌گوید: «در تاریخ جنون، مسئله روی هم رفته دانستن این نکته بود که چگونه دیوانگان را «اداره می‌کردند» و در «کاربرد لذت‌ها» و «دغدغه‌ی خود» مسئله چگونگی «اداره خود» است... در این دو کتاب می‌خواهم نشان دهم که چگونه اداره خود با عمل اداره دیگران ادغام می‌شود. روی هم رفته، این دو راه وارونه رسیدن به پرسشی یکسان‌اند: چگونه «تجربه» ای شکل می‌گیرد که در آن رابطه با خود و رابطه با دیگران به هم پیوند می‌خورند» (همان: ۲۰۰).

روش تبارشناسی به مثابه اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌ها درون یک زیست و یا درون ماندگاری، ناظر به دو دسته از تکنیک‌ها است. نخست، تکنیک‌های قدرت «که رفتار افراد را تعیین می‌کند، آنان را تابع اهدافی معین یا تابع استیلا می‌کند» (در اینجا استیلا با روابط استیلا که فوکو آن را در مقابل روابط قدرت می‌گذارد، متفاوت است که آن همانا شرایط غیر درون‌ماندگار زور و سلطه است در اینجا منظور نسبت خود با دیگری است) و دوم تکنیک‌های خود است که باید از این نسبت خود با خود توضیح روش فوکو را آغاز کرد. این تکنیک‌ها «به افراد امکان می‌دهد به تنهایی یا به کمک دیگران، شماری از عملیات را روی بدن و نفسشان، اندیشه‌ها، رفتارها و شیوه بودنشان انجام دهند؛ و امکان می‌دهد خودشان را تغییر دهند تا به وضعیتی از سعادت، پاکی، حکمت، کمال یا نامیرایی برسند» (فوکو، ۱۳۹۱: ۳۶۸).

به بیان دیگر، روش فوکو ناظر به تکنیک‌های نسبت خود با خود و نسبت خود با دیگری که از یکدیگر غیرقابل تفکیک‌اند و فوکو تلاقی آن‌ها را «حکومت-مندی» می‌نامد. همان گونه که گفته شد تجربه محصول اثرگذاری‌ها و اثرپذیری-هایی است که موجب می‌شود سوژه فهمی از خود داشته باشد (تکنیک‌های

خود)؛ بی تردید این فهم، از کنش‌ها و اعمال دیگران غیرقابل تفکیک است (نسبت خود با دیگری). حکومت‌مندی همین‌جا حاضر می‌شود: هدایت رفتار به گونه‌ای که فرد به گونه‌ای با خودش نسبت برقرار کند و اخلاقی زیست کند که اهداف و کارکردی را بازتولید کند (خواه پیروی از قاعده و قانون باشد مانند مسیحیت) اما تحلیل تبارشناسی از قاعده و قانون شروع نمی‌شود؛ زیرا قدرت در روابط خرد زیست جاری است و اعمال می‌شود^۱ و خواه به شکل یک زهد زیبایی‌شناسانه باشد مانند یونان باستان). بنابراین تکنیک‌های خود و تکنیک‌های قدرت از یکدیگر غیرقابل تفکیک‌اند.

تاکنون از زیستی سخن گفتیم که «یک تجربه» به معنای مجموعه‌ای از فعل و انفعالات و یا اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌ها است که در آن «خود» که عین درون-ماندگاریست با نسبت برقرار کردن با خود که عین درون‌ماندگاریست و در آن پر از اثرگذاری‌ها و اثرپذیری‌های خود و دیگری است، فهمی نسبت به پیرامونش پیدا می‌کند که این فهم «یک زندگی» و یا «یک تجربه‌گرایی» است. حکومت-مندی نیز هدایت کردن مدام این رفتارها و کنش‌ها است تا خود، آزادانه فهمش شکل گیرد و رفتار کند.

حکومت‌مندی در معنایی که توضیح داده شد تلاقی نسبت خود با خود و نسبت خود با دیگری است، که هم می‌تواند شکل پیروی از اصول و مفاهیم بنیادی، قاعده و قانون را به خود بگیرد یعنی در مواجهه با نیروی خارج حکومت-مندی مستقر به مثابه سوژه‌ای خلاق، به گونه‌ای عمل کند که سوژه‌ها در نسبت

۱ باید به سمت برداشتی از قدرت حرکت کنیم که دیدگاه هدف را جایگزین امتیاز قانون می‌کند، دیدگاه کارایی تاکتیکی را جایگزین امتیاز ممنوعیت می‌کند و تحلیل حوزه‌ی متکثر و چندگانه و سیال مناسبات نیرو را جایگزین امتیاز حاکمیت می‌کند، حوزه‌ای که در آن اثرهای فراگیر استیلا که هرگز کاملاً ثابت نیستند، تولید می‌شوند. الگوی استراتژیک و نه الگوی حقوق (فوکو، ۱۳۸۳: ۱۱۹).

خود با خود آن اصول، مفاهیم و قانون‌های بنیادین را بازتولید کنند؛ و هم می‌تواند به شکل آزادتری این خلاقیت مواجهه با نیروی خارج را به خود سوژه‌ها واگذار کند. یعنی سوژه‌ها به گونه‌ای در مواجهه با نیروی خارج عمل کنند که خود را برای مثال به عنوان دانشجوی نمونه، شهروند خوب، استاد دانا و یا در هر جایگاه سوژگی که هستند، تقویت کنند. در راستای آنچه گفته شد، فوکو در مصاحبه‌ای در ژانویه ۱۹۸۴ درست چند ماه پیش از مرگش در تأیید این جمله مصاحبه‌کننده که «در کار شما اینک بازی‌های حقیقت دیگر نه به کردارهای اجبارآمیز بلکه به کردارهایی مربوط می‌شوند که سوژه با آن خود را می‌سازد»، این گونه بیان می‌کند: «همین‌طور است. این چیزی است که می‌توان کرداری زاهدانه نامید، با این شرط که معنایی بسیار کلی برای زهد در نظر بگیریم، یعنی نه به معنای اخلاقی کناره گیرانه و گوشه‌گیرانه بلکه به معنای گونه‌ای ممارست و یا کار کردن روی خود که از طریق آن [سوژه] تلاش می‌کند خود را بسازد، دگرگون کند و به شیوه‌ای از وجود دست یابد» (Foucault, 1997: 282).

در حکومت‌مندی که در آن سوژه‌ها باید طوری عمل کنند که قوانین و مفاهیمی خاص بازتولید شوند، حکومت‌مندی مستقر به مراتب کار سخت‌تری در پیش روی دارد؛ آن هم در شرایط که مدام هستی به مثابه میدان نیروها نیرویی را از خارج در معرض تجربه‌ها قرار می‌دهد. در این حالت حکومت‌مندی مستقر و مسلط باید تمام سعی خود را انجام دهد تا گزاره‌های بنیادی خود را بازتولید کند. فوکو این نوع حکومت‌مندی را در مسیحیت مشاهده می‌کند و تفاوتش را با حکومت‌مندی اخلاقی یونان و روم باستان با محوریت هرمنوتیک سوژه نشان می‌دهد. «در یونان و روم باستان هرمنوتیک سوژه وجود ندارد. در نتیجه هرمنوتیک سوژه «ابداعی» نوعاً مسیحی است.

در بطن مکاتب فلسفی باستان اجبار به گفتن حقیقت در مورد خود جایگاهی نسبتاً کم‌اهمیت داشت، چون هدف این مکاتب بیشتر دگرگون کردن فرد بود، دگرگونی از طریق فعال‌سازی مجموعه‌ای از تعالیم درون فرد به منظور ارشاد رفتار او در تمامی وضعیت‌های زندگی و امکان رسیدن به شماری از اهداف: تسلط بر خود، آرامش روح، پاکی و خلوص بدن و روح و قس علی‌هذا. پس کمتر بر به زبان‌آوری مرید تأکید می‌شد و بیشتر بر گفتمان مرشد تأکید می‌شد و رابطه مرید و مرشد کاملاً موقتی و برحسب مقتضیات بود: رابطه‌ای موقتی مورد نظر بود که هدف آن رساندن فرد هدایت شده به درجه‌ای از استقلال بود و به محض دستیابی به این نتیجه متوقف می‌شد. در نتیجه ضرورتی نداشت که فرد مبادرت به کاوش تحلیلی خود کند با حقیقتی پنهانی از خود را به دیگری ارائه دهد» (کرمونه‌سی و دیگران، ۱۳۹۶: ۲۳).

برخلاف زهد راهبانه مسیحی که مبتنی بر قوانین بود، امساک در زهد زیبایی‌شناسانه مبتنی بر انباشت نیرو و قدرت بود. به عبارت دیگر، رویکردی مبارزه-جویانه در یونان باستان نسبت به ساختن خود، پیرامون سامانه لذت‌ها وجود داشت: «کردار اخلاقی در خصوص لذت، نبردی برای قدرت بود» (Foucault, 1990: 66) که هیچ‌گونه موضع و رابطه انفعالی که از قانون خاصی بیاید را برنمی‌تابید. برای مثال، افروودیسیا^۱ برای یونانیان باستان فعالیت و انرژی جنسی بود که فی‌نفسه هیچ ارزش مثبت و منفی ندارد که بتواند بر اساس آن، خود را به شکل قاعده و قانون دریاورد، بلکه نحوه شکل‌دهی و سبک بخشی به فعالیت‌ها و انرژی‌های جنسی بود. همچنین فوکو در «مراقبت از خود» به سراغ رواقیون می‌رود و نشان می‌دهد که امساک و پرهیز نزد رواقیون تمرینی برای توانمند ساختن سوژه بود

برای مثال در خصوص نگاه رواقیون به ضرورت تولید سربازهایی آماده در شرایط صلح که از رهگذر پرهیز و تمرین خود حاصل می‌شود تا شرایط جنگی و بحرانی شکست حاصل نشود فوکو می‌گوید: «قبل از رسیدن شرایط بحرانی اگر می‌خواهی نیرو و مردی داشته باشی که برای پیکار آماده باشد و نگریزد باید او را تمرین دهی» (Foucault, 1986: 59).

در نتیجه از نظر فوکو در یونان باستان ممنوعیت‌ها از جنس اخلاق، هنر زیستن و تکنیک زندگی بود تا قانون. به عبارت دیگر، «اگر بازسازی بازتاب اخلاق یونانی فوکو درست باشد، بنابراین با توجه به این تکلیف اخلاقی، مسئله نمی‌تواند صرفاً تعیین مجموعه قوانینی نظام‌مند باشد که افعال مجاز را از افعال ممنوع جدا کند. «اخلاق جنسی» یونانی کمتر بر ریخت‌شناسی خود عمل متکی است بلکه بیشتر بر پویایی اعمال و روش‌ها تأکید می‌کند که شرایط کاربرد صحیح امیال را تعریف می‌کنند. آن از طریق تطابق عمودی با قوانین موجود تعریف نمی‌شود، بلکه از طریق هم‌ترازی افقی با زمینه‌های افعال و رابطه آن‌ها با فعالیت سوژه تعریف می‌شود». (لمکه، ۱۳۹۵: ۳۲۶).

«آنچه فوکو در زهد زیبایی‌شناسانه جهان باستان جستجو می‌کند، یک «اخلاق درون‌ماندگار» است. فردریک گرو^۱ در ضمیمه‌ای که بر «هرمنوتیک سوژه» می‌نویسد، در این ارتباط چنین می‌گوید: «آنچه فوکو در اندیشه‌ی باستان می‌یابد، ایده ورود یک نظم در زندگی شخص است، اما نظمی درون‌ماندگار که نه از طریق ارزش‌های استعلایی حمایت می‌شود و نه به شکل بیرونی به واسطه هنجارهای اجتماعی مشروط و مقید می‌شود: اخلاق یونانی بر مسائل انتخاب شخصی، زیبایی‌شناسی زیستن متمرکز می‌شود» (دانیالی، ۱۳۹۳: ۲۲۴). فوکو در

این باره می گوید: «دانستن این نکته مدنظرم بود که چگونه هر فرد زندگی شخصی خود را اداره می کند تا به آن زیباترین شکل ممکن را (در چشم دیگران، در چشم خود و در چشم نسل های آینده تا برایشان سرمشق باشد) دهد. این همان چیزی است که من تلاش کردم بازسازی کنم. یعنی شکل گیری و توسعه نوعی کردار خود که هدف آن خودسازی خویشتن در مقام سازنده زیبایی زندگی خود است» (فوکو، ۱۳۹۳: ۲۰۲).

بنابراین شیوهی سوژه-منقادی سازی این است که باید زیست خود را به زیستی زیبا بدل کرد؛ شیوه سوژه-منقادی سازی شیوه ای زیبایی شناختی است (فوکو، ۱۳۹۱: ۴۷۷) که فوکو در تفسیرش از حکومت مندی نئولیبرالیسم و سرمایه داری نیز چنین چیزی را مشاهده می کند یعنی حرکت از قانون به سمت سوژه-منقادی سازی زیبایی شناختی: به بیان فوکو: «اما چیزهای بیشتری برای سرمایه داری ضرورت داشت؛ افزایش بدن ها و جمعیت ها، تقویت آن ها و در همان حال قابل استفاده بودن و رام بودنشان برای سرمایه داری ضرورت داشت؛ برای سرمایه داری، روش هایی از قدرت ضرورت داشت که بتوانند نیروها، قابلیت ها و در کل زندگی را به حداکثر برسانند، بی آنکه با این حال به انقیاد در آوردن آن ها را دشوارتر کنند» (فوکو، ۱۳۸۳: ۱۶۲).

دلوز نیز در مصاحبه ای خود با آنتونیو نگری به حکومت مندی خلاقانه سرمایه داری اشاره می کند: «می دانی که از نظر ما [فلیکس گتاری و من] هر فلسفه سیاسی ای باید بر تحلیل سرمایه داری و شیوه های رشد و گسترش آن تکیه داشته باشد. چیزی که در سخن مارکس برای من بسیار جالب است، تحلیل او از سرمایه داری به عنوان یک نظام درون بودی [درون ماندگاری] است که به طور مدام بر محدودیت هایش چیره می شود و سپس بار دیگر به طرزی پرهیمنه تر عرض اندام

می‌کند (دلوز و دیگران، ۱۳۸۹: ۲۲). به عبارت دیگر، «برای دلوز، به پیروی از مارکس، جامعه سرمایه‌داری برخلاف صورت‌بندی‌های اجتماعی پیشین که بر نظریه، مسئولیت و هویت مبتنی بودند بر آن‌ها مبتنی نیست؛ بلکه اساس آن را فرآیند مستمر تولید شکل می‌دهد (تولید به منظور تولید)؛ این کار مستلزم نوعی از بازنگری، پیکربندی دوباره و تشدید روابط در فرآیند تنظیم و غلبه بر محدودیت‌ها است. در این معنا، اصل بر تفاوت و شدن - یا شکل خاصی از شدن - است و این اصل از اولویت برخوردار است» (Thoburn, 2003: 2).

در ادامه بر اساس این نوع نگاه زیبایی‌شناسانه به «خود» که همسو با رویکرد تبارشناسی زمان حال است، می‌کوشیم به این موضوع پردازیم که سرمایه‌داری نئولیبرال چگونه و از طریق چه مکانیسم‌هایی این امکان را فراهم می‌آورد تا سوژه‌ها یا خودها مدام با خود نسبت برقرار کرده و بدین ترتیب، فهم یا تجربه‌یشان شکل گیرد. به عبارت دیگر، به دلیل آن‌که بحث تبارشناسی زمان حال از سوژه درون‌ماندگاری که تلاش می‌کند زیست خود را تغییر دهد (نگاه زیبایی‌شناسانه فوکو) آغاز می‌شود، در این مقاله تلاش شده است به این موضوع پرداخته شود که چگونه و درون چه مکانیسم‌هایی سرمایه‌داری نئولیبرال، امکان زیست زیبایی‌شناختی را برای سوژه‌ها فراهم می‌کند. بنابراین، مکانیسم‌هایی که به آن‌ها اشاره می‌شود، از منظر شکل‌گیری و گسترش سوژه‌های درون‌ماندگار درون نظام سرمایه‌داری (درون میدان نیروهایی که سوژه‌ها با خود نسبت برقرار می‌کنند تا خود را بسازد، دگرگون کند و به شیوه‌ای از وجود دست یابد) احصا شده‌اند.

۳) مکانیسم‌ها و راهبردهای حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال

۳-۱) مکانیسم نخست حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال: به‌طور خطرناک زندگی کن

مکانیسم نخست را به‌اختصار می‌توان «به‌طور خطرناک زندگی کن»^۱ نامید. پیش از آنکه به توضیح اصطلاح «به‌طور خطرناک زندگی کن» پردازیم اشاره به این نکته ضروری است که در اینجا اصطلاح فوق را متفاوت از اصطلاح «به‌طور خطرناک زندگی کردن» که فوکو در تشریح مکانیسم امنیتی لیبرالیسم^۲ از آن استفاده می‌کرد، به کار می‌بریم. نزد فوکو «به‌طور خطرناک زندگی کردن» یعنی اینکه افراد دائماً در معرض خطر و تهدید مرگ قرار دارند یا به بیان دقیق‌تر، آن‌ها ملزم به تجربه مخاطره‌آمیز موقعیت، زندگی، حال و آینده‌شان هستند» (Gentili, 2021: 101). از این منظر است که فوکو حکومت‌مندی زیست‌سیاستی^۳ را متمایز از حکومت‌مندی انضباطی می‌داند و معتقد است ویژگی مهم حکومت‌مندی زیست‌سیاستی این است که «انسان‌ها به‌گونه‌ای افتراقی در معرض خطرات سلامتی و خطرات اجتماعی قرار می‌گیرند. این در معرض خطر قرار گرفتن زندگی‌ها به‌گونه‌ای افتراقی و متفاوت صورت می‌گیرد به‌نحوی که اعمال قدرت اساساً برای حفاظت از حیات زیست‌شناختی جمعیت و افزایش قابلیت مولد آن است و تبعیض نژادی در تمام شکل‌هایش «شرط مقبولیت» این در معرض خطر قرارگیری افتراقی است (لورنتسینی، ۱۳۹۹). در بخش

1 live dangerously

۲ هرچند فوکو از مکانیسم‌های انضباطی و امنیتی برای تشریح منطق استراتژیک لیبرالیسم بهره می‌برد اما به دلیل استفاده‌ی گسترده نظام سرمایه‌داری نئولیبرال از این مکانیسم‌ها در این نوشتار آن‌ها را به‌عنوان مکانیسم‌های حکمرانی نئولیبرالیسم نیز قلمداد کرده‌ایم.

3 biopolitical governmentality

مکانیسم سوم حکمرانی نئولیبرالیسم با تفصیل بیشتری به مکانیسم امنیتی سرمایه‌داری نئولیبرال اشاره خواهیم کرد.

در این بخش (مکانیسم نخست حکمرانی نئولیبرالیسم) اصطلاح «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» را در ارتباط با نیروی مبهم و نکره بازار آزاد به‌عنوان یکی از مکانیسم‌های مهم سرمایه‌داری نئولیبرال در نظر می‌گیریم. برای فهم گزاره‌ی «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» ضروری است که ابتدا دو مفهوم «معرفه» و «غیر معرفه (نکره)» را در ارتباط با گزاره مذکور تشریح کنیم.

سوژه‌ها یا عامل‌های انسانی زمانی که اقناع یک دستگاه معرفتی (نظیر مارکسیسم یا اسلام‌گرایی) شده باشند به‌طور معرفه با مسائل و پدیده‌های مختلف رابطه برقرار می‌کنند. بنابراین دستگاه‌های معرفتی برای مسلط ماندن نیازمند این هستند که مفاهیم بازنمایاننده یا استعلایی‌شان زیست سوژه‌ها را به زیستی معرفه تبدیل کند. در چنین حالتی «مسئله»‌ای زمانی به امر خطرناک برای یک دستگاه معرفتی بدل می‌شود که سوژه‌های آن بر اساس مفاهیم و استدلال‌اتش (معروفاتش) با آن مسئله ارتباط برقرار نکنند. مشاهده می‌کنیم که در این حالت مفاهیم بازنمایاننده و استعلایی به اموری پیشینی برای «تولید» تبدیل می‌شوند بدین معنا که تولید زمانی مجاز (غیر خطرناک) تلقی می‌شود که در تضاد با استدلال‌ات و استنتاجات دستگاه معرفتی قرار نداشته باشد. در نتیجه حکمرانی‌هایی که برای آن‌ها پیاده شدن دستگاه معرفتی خاصی حائز اهمیت است نمی‌توانند مکانیسم «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» را در پیش گیرند.

بنابراین در پاسخ به این پرسش که چگونه می‌توان مکانیسم «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» را به‌عنوان یکی از مکانیسم‌های سرمایه‌داری نئولیبرال در نظر گرفت باید گفت که در مقابل نیروهای معرفه دستگاه‌های استعلایی، بازار آزاد را نیروی

مبهم و نکره می‌نامیم یعنی نیرویی که دستگاه معرفتی شناخته‌شده‌ای نمی‌سازد تا سوژه‌ها با محوریت آن دست به تولید و نوآوری بزنند. نیرویی ناب که موجب می‌شود تا نئولیبرالیسم از تولیدات سوژه‌ها و عامل‌های انسانی نه‌راسد زیرا مبنای حکمرانی‌اش مفاهیم و نهادهای استعلایی نیست. به بیان دیگر، نئولیبرالیسم برای حکمرانی هراس از تولیدگری بیرون از نظام استدلالی و استنتاجی خاصی را ندارد. بنابراین نئولیبرالیسم با خطرناک زندگی کردن سوژه‌هایش درست نقطه مقابل ضرورت اقناع‌شان سوژه‌ها در مفاهیم و دستگاه‌های معرفتی استعلایی جهت استقرار حکومت مطلوب و مناسب خاصی می‌ایستد (حکومت‌های کمونیستی را با مفاهیم استعلایی و بازنمایانده و همچنین غایات خاصش در نظر بگیرید). به عبارتی نئولیبرالیسم از طریق نیروی بازار آزاد که در زیست سوژه‌های انسانی جاری می‌کند آن‌ها را مجاب می‌کند که مسائل نوظهور را در راستای تولیدگری‌ای نو که قابل عرضه در بازار باشد «از آن خود»^۱ کنند (برخلاف حکومت‌های کمونیستی که در آن‌ها سوژه‌ها ملزم به مواجهه و «از آن خود کردن» مسائل نوظهور در چارچوب دستگاه معرفتی و مفهومی کمونیستی هستند و بدین علت نباید خطرناک زندگی کنند)؛ به دلیل همین درگیر کردن سوژه‌ها در فرآیند «از آن خود کردن» مسئله‌ها است که چپ‌هایی نظیر ژیزک و ادگار به این اعتراف مهم شده‌اند که نمی‌دانند با آثار متنوع و متعددشان در نقد سرمایه‌داری چه باید کنند (آثاری که محصول خلاقیت سوژه‌های چپ درون دستگاه‌های معرفتی مارکسیستی است) در حالی که سرمایه‌داری دقیقاً می‌داند که با آثار آن‌ها چه کند (در این رابطه «رکس باتلر»^۲ معتقد است که ژیزک در طول سه سال (۲۰۰۰ تا ۲۰۰۲) یازده عنوان کتاب منتشر کرد.

1 appropriation

2 Rex Butler

یکی از پارادوکس‌ها این است که هر چقدر ضدیت او با سرمایه‌داری در آثارش صریح‌تر می‌شود، آن‌ها کالایی‌تر می‌شوند (Butler, 2005: 12).

بنابراین در مکانیسم حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال از اینکه سوژه‌ها در مواجهه با مسائل نوظهور از خلاقیت‌های متنوع خود که از زیستن در زنجیره‌های مفهومی مختلف می‌آید بیشترین بهره را برند و خطرپذیر در پی تولید/ مصرف باشند، استقبال می‌شود. اصولاً سوژه خطرپذیر، سوژه‌ی خلاق و تولیدکننده است و می‌تواند در روند گردش سرمایه تأثیرگذار باشد. همان‌طور که گفته شد این درخواست خطرپذیری در مکانیسم حکمرانی نئولیبرالیسم به دلیل عدم وجود بنیاد استعلایی و مفاهیم بازنمایاننده در امر حکمرانی است. با این وجود امنیت سرمایه‌داری جهانی نباید توسط گروه‌ها و افراد مختلف مختل شود. دقیقاً در همین نقطه است که باید سراغ مکانیسم دوم نئولیبرالیسم رفت.

قبل از پرداختن به مکانیسم دوم سرمایه‌داری نئولیبرال، ذکر این نکته ضروری است که مکانیسم «خطرناک زندگی کن» که از تولید رادیکال، غیر معرفه کردن و اضمحلال سریع تمام فهم‌ها، تجربه‌ها و پدیدارها تفکیک‌نشده‌ی است، در پیوند با افزایش استفاده از فناوری‌های فناورانه (نظیر گسترش فضای مجازی و هوش مصنوعی)، سرمایه‌داری را وارد عصر پسا انسانی^۱ یا نا انسانی‌ای^۲ کرده که در آن، ویژگی‌ها و خصلت‌های انسانی تابعی از فناوری و تحولات آن شده است؛ دقیقاً از همین رو شاهد رشد معنزدایی‌ها و اضمحلال مداوم تمام فهم‌ها، تجربه‌ها و پدیدارها در عصر نا انسانی هستیم. البته چنین تحولی را باید تالی منطقی رشد دنیای سرمایه‌دارانه دانست. به تعبیر رضا نگارستانی^۳ «سرمایه‌داری وضعیتی قابل

1 posthuman

2 inhuman

۳ رضا نگارستانی فیلسوف و نویسنده ایرانی ساکن نیویورک است. او با انتشار کتاب سایکلوپودیا در سال

حصول نیست؛ بلکه تمایلی (ضد-ذات) به جانب انحلال است یا روندی که در راستای میان‌برهای پیچیدگی سازمانی، کالایی سازی فزاینده و سنتزهای پیچاپیچ تخته و فوزیس حرکت می‌کند تا سرانجام افق محافظه‌کارانه انسان را وارد وضعیت بی‌مرز انحلال و فروپاشی کند. تکانه‌های ایمن‌سازی سرمایه‌داری در برابر میل ضمنی آن به فروپاشی محکوم به شکست هستند؛ زیرا سرمایه‌داری گشتاور خود را از طریق درو کردن منابع سیاره‌ای و درک تصویر شی‌زوفرنیک و چاره‌ناپذیر آن کسب می‌کند.

میل ماشینی ممکن است کمی ناانسانی به نظر برسد؛ زیرا فرهنگ‌های سیاسی را می‌درد، سنت‌ها را محو می‌کند، سوژکتیویته‌ها را منحل می‌سازد و آپاراتوس‌های امنیت را ارّه می‌کند، و گرایش بی‌روح به جانب کنترل صفر را ردیابی می‌کند... حیوان انسانی، در اوج قدرت تولیدی خود، به جانب نوعی عریانی رانده می‌شود، وقتی هر چیزی که ثابت است به شکلی مستمر در طوفان امحاء می‌شود» (نگارستانی، ۲۰۱۵).

در نتیجه، سرمایه‌داری درنهایت اقتصاد انضمامی زندگی انسان را به کیهانی گره می‌زند که در آن نه هستی تقدّم دارد و نه تفکر (دغدغه‌های مطرح در کل تاریخ فلسفه)؛ زیرا در عصر ناانسانی، «تفکر»، «هستی»، «انسان»، «دیگری» و... معنایشان را در نسبت با فناوری به دست می‌آورند، و فناوری با اضمحلال همه چیز، سرمایه‌داری را وارد عرصه‌ی نوینی می‌کند: عرصه بی‌مرز مرگ سالاری فناورانه.

مکانیسم دوم حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال: ان‌جی‌اوسازی فعالیت‌های گروهی و مردمی (پیوند برقرار کردن میان «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» با ان‌جی‌اوها و خیریه‌ها)

در مکانیسم حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال خطرناک زندگی کردن با راهبردهای امنیتی خاصی پیوند می‌خورد تا خللی به امنیت بازار آزاد و فضای رقابتی مورد نیاز سرمایه‌داری جهانی وارد نشود. در رأس این راهبردها ان‌جی‌اوها (سازمان‌های مردم‌نهاد) و خیریه‌ها^۱ قرار دارند. از یکسو برای فهم کارکرد ان‌جی‌اوها و خیریه‌ها در تأمین امنیت نظام حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال و از سوی دیگر برای پاسخ به این پرسش که بر اساس چه استدلالی می‌توان به مکانیسم «ان‌جی‌اوسازی فعالیت‌های گروهی و مردمی» درون سرمایه‌داری نئولیبرال رسید، باید به این نکته پرداخت که ان‌جی‌اوها و خیریه‌ها چه نوع سوژگی‌ای را (که سرمایه‌داری برای به حداکثر رساندن کارآمدی‌اش نیازمند این نوع سوژگی است) درون نظام حکمرانی نئولیبرال تولید می‌کنند.

ان‌جی‌اوها و خیریه‌ها با گره خوردن با گفتارهای خاصی نظیر لزوم مشارکت مردم در جامعه مدنی برای پیشبرد اهداف و منافع خاص فردی و گروهی خود، ضرورت برقراری صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز، لزوم مبارزه با تروریسم و... از یکسو عملاً سوژه صلح‌جو/مطالبه‌گر تولید می‌کند (سوژه‌ای که در راستای تأمین منافع شخصی یا گروهی‌اش مقاومت شریفانه انجام می‌دهد؛ مقاومتی درخور تقدیر که حتی گاهی برایش حقوق ماهیانه نیز دریافت می‌شود) و از سوی دیگر سوژه تروریست (سوژه‌ای که از مسیر جامعه مدنی نظام سرمایه‌داری مطالباتش را دنبال نمی‌کند). هر دوی این سوژه‌ها به یک اندازه جهت تأمین امنیت نظام

سرمایه‌داری و تسخیر بازارهای نقاط مختلف جهان ضروری‌اند.

در خصوص تبدیل شدن مقاومت به مطالبه‌گری منافع درون جامعه‌ی مدنی می‌توان به رویداد تاریخی گسترش جنبش ضد جهانی‌شدن در دهه ۹۰ میلادی اشاره کرد. هنگامی که در دهه ۹۰ به دلیل رشد روزافزون سرمایه‌داری جهانی امنیت نظام سرمایه‌داری توسط جنبش‌های محلی ضد جهانی‌شدن به خطر افتاد ان‌جی‌اوها به‌عنوان یکی از راهکارهای سازمان‌دهی جمعیت معترضین گسترش یافتند. «دیوید هاروی» معتقد است که جنبش‌های نو فاشیستی ضد جهانی‌شدن ابتدا در خدمت سرمایه‌داری انحصاری قرار گرفتند و سپس به سبب تأثیر اخلاص‌گیشان بر امنیت سرمایه‌داری به‌واسطه ان‌جی‌اوها تعدیل شدند: «انداختن تقصیرها [در ابتدا] به گردن مهاجران راه‌انحرافی راحتی برای برگزیدگان صاحب منافع بود تا سیاست‌های انحصاری بر بنیان نژاد، قومیت و دین رونق گیرد، به‌ویژه در اروپا جنبش‌های نو فاشیستی کم‌کم پشتیبانی چشمگیر مردمی یافتند. پس از این استقبال مردمی، برگزیدگان شرکتی و مالی در ۱۹۹۶ در داووس گردهم آمدند و آنگاه اعلام نگرانی کردند که «افزایش واکنش» علیه جهانی‌شدن درون نظام‌های دموکراسی صنعتی ممکن است بر «فعالیت‌های اقتصادی و ثبات اجتماعی در بسیاری از کشورها تأثیری اخلاص‌گر بگذارد». با رشد جنبش‌های ضد جهانی‌شدن در غرب، ان‌جی‌اوها به‌عنوان سازوکاری برای مهار آن‌ها به کار گرفته شد. به تعبیر هاروی «جنبش رو به رشد سازمان‌های مردم‌نهاد (که برخی از آن‌ها تحت پشتیبانی حکومت‌هایند) در پی مهار این جنبش‌های اجتماعی و جهت دادن به آن‌ها در جریان‌های ویژه بود» (هاروی، ۱۳۹۷: ۲۰۰-۲۰۱).

حال با سؤال مهمی روبه‌رو می‌شویم: ان‌جی‌اوها و خیریه‌ها چگونه باعث مقاومت‌زدایی از مقاومت و تبدیل آن به مطالبه‌گری منافع شخصی و گروهی

می‌شوند تا امنیت نظام سرمایه‌داری درون یک کثرت‌گرایی به اصطلاح مثبت (کثرت‌گرایی‌ای که هیچ امر استعلایی در آن بنیانی برای تولید نمی‌شود) حفظ شود؟

در پاسخ به این پرسش باید گفت که تا زمانی که میان مردم و دولت واسطه‌ای وجود نداشته باشد تحقق خواست‌های گروه‌های مردمی رابطه‌ای مستقیم با تسخیر قدرت در مراکز دولتی دارد. بنابراین در این حالت به‌طور ناخودآگاه با مقاومتی پرهزینه و خشن مواجه می‌شویم؛ زیرا یکسوی ماجرا دولتی قرار دارد که نمی‌خواهد قدرتش را از دست دهد و سوی دیگر مردمی هستند که با اقدامات براندازانه در پی سقوط آن‌اند. در چنین شرایطی مفاهیم بازنمایاننده و استعلایی معترضان پس از تسخیر دولت به امر پیشینی برای تولید/ مصرف و اقتصاد بازار آزاد بدل می‌شود؛ زیرا گروه‌های مختلف هویتشان را از آن‌ها می‌گیرند. بنابراین ضروری است تا واسطه‌ای میان دولت و مردم قرار گیرد تا هم دولت‌ها به دولت‌های اقتداری (اقتداری که از مفاهیم بازنمایاننده و استعلایی می‌آید) تغییر شکل ندهند و هم مردم از مقاومت پرهزینه و براندازانه دست برداشته و با تبدیل شدن مقاومت به شغلی مدنی و حقوقی امنیت نظام سرمایه‌داری جهت تولید روزافزون تأمین شود. برای مثال گروه‌های نوفاشیستی ضد جنبش جهانی شدن در دهه ۹۰ میلادی که در سطور فوق به آن اشاره شد زمانی که به مسئله‌ای بحران‌ساز برای امنیت نظام سرمایه‌داری تبدیل شدند (بحران‌ساز از آن جهت که دولت نوفاشیستی با سرلوحه کار خود قرار دادن امر نژادی آن را به موضوعی پیشینی برای تولید بدل می‌کرد)، ان‌جی‌اوسازی آن‌ها مقاومت در برابر دولت را به مطالبه‌گری درون جامعه مدنی تقلیل داد؛ مطالبه‌گری‌ای که حتی بابت آن می‌توان مورد تقدیر قرار گرفت و پاداش گرفت.

نکته مهم دیگری که باید به آن اشاره کرد این است که ان‌جی‌اوها در قالب فعالیت مشترک گروهی، خواست «همبستگی اجتماعی» را که به غیر از مردم آمریکا و انگلستان (در این دو کشور سنت فردگرایی بر همبستگی اجتماعی غلبه دارد) مورد توجه بسیاری از مردم اروپایی و غیراروپایی است، برآورده می‌کنند و از این طریق به طور زیرکانه‌ای خواست همبستگی اجتماعی و مداخله اخلاقی دولت^۱ در امور مختلف را درون سنت فردگرایانه‌ی نئولیبرالی مستحیل می‌کنند. بنابراین از این منظر ان‌جی‌اوها برای نئولیبرالیسم به‌ویژه در کشورهایی که به همبستگی اجتماعی و ضرورت مداخله اخلاقی دولت اعتقاد دارند، نقش ویژه‌ای را ایفا می‌کنند.

در انتها ضروری است که به کارکرد ان‌جی‌اوها و خیریه‌ها در گسترش سرمایه‌داری در اقصی نقاط جهان نیز اشاره‌ای داشته باشیم تا با بعد دیگری از مکانیسم حکمرانی نئولیبرالیسم نیز آشنا شویم. یکی از کارکردهای مهم ان‌جی‌او در سطح بین‌المللی گسترش سرمایه‌داری جهانی به سایر نقاط جهان و تسخیر منابع و بازارهای کشورهای به‌اصطلاح جهان سوم و کمتر توسعه‌یافته است. در این رابطه ان‌جی‌اوها و خیریه‌های بین‌المللی می‌توانند موضوع جنگ کشورهای ابرقدرت اقتصادی به مناطق مختلف جهان را با هجوم ان‌جی‌اوهایی بین‌المللی یاری‌رسان به کشورهای جنگ‌زده (ان‌جی‌اوهایی نظیر حفاظت از کودکان جنگ‌زده یا حمایت از غیرنظامیان) به حاشیه بَرند. این کار، کشورهای غربی و سرمایه‌داری جهانی را این بار در میان عامه مردم به‌مثابه قهرمان مبارزه با جنگ طلبی و دولت‌های اقتدارگرا بازنمایی می‌کند.

۱ دیدگاه‌هایی که معتقدند دولت وظیفه‌ای اخلاقی برای حمایت از اقشار محروم جامعه ندارد، بر این اصل استوارند که دولت‌ها هیچ منفعتی (interest) به جزء آن که شرایطی را فراهم کنند تا مردم بتوانند منافع خود را دنبال کنند، ندارند.

«ارونداتی روی»^۱ در مطلبی تحت عنوان «ان‌جی‌اوسازی مقاومت»^۲ یکی از مهم‌ترین کارکردهای ان‌جی‌اوها در مناطق به اصطلاح کمتر توسعه‌یافته را پاک‌سازی ویرانی‌های به‌جای مانده از تهاجم کشورهای غربی به نقاط مختلف جهان جهت گسترش سرمایه‌داری سوداگرایانه می‌داند. او در این باره می‌گوید: «هرچه ویرانی‌های ناشی از نئولیبرالیسم بیشتر، شیوع ان‌جی‌اوها هم بیشتر می‌شود. این موضوع را به تلخ‌ترین شکل ممکن می‌توان در تدارک آمریکا برای حمله به یک کشور و به‌طور هم‌زمان آماده کردن ان‌جی‌اوها برای ورود به آن کشور به‌منظور پاک‌سازی ویرانی‌های ناشی از این حمله مشاهده کرد... گزارش‌های غیرسیاسی (عمیقاً سیاسی) از مصائب کشورهای فقیر و مناطق جنگ‌زده در نهایت باعث می‌شود که مردم تیره [پوست] آن کشورهای تیره [روز] قربانیان بیمارگونه به نظر رسند: باز یک سرخپوست دچار سوءتغذیه، باز هم یک اتیوپیایی گرسنه و قحطی‌زده، اردوگاه پناهندگان افغانستانی دیگر، باز یک سودانی دچار نقص عضو... همگی نیازمند یاری انسان‌های سفیدپوست. ان‌جی‌اوها ناخواسته کلیشه‌های نژادپرستانه را تقویت می‌کنند و بر دستاوردها، رفاه و شفقت تمدن غرب صحنه می‌گذارند. ان‌جی‌اوها مبلغان سکولار دنیای مدرن‌اند» (Roy, 2014).

مهم‌تر از کارکرد فوق، ان‌جی‌اوهایی بین‌المللی جهت گسترش بازار آزاد و سرمایه‌داری در نقاط مختلف جهان و کشورهای کمتر ادغام‌شده در نظام سرمایه‌داری، کارکرد دیگری را نیز ایفا می‌کنند، ان‌جی‌اوهایی بین‌المللی از طریق تأمین هزینه‌هایی که باید دولت‌های اقتدارگرا در حوزه‌هایی خاص (برای مثال آموزش و پرورش، حفظ محیط‌زیست یا ارتقای بهداشت عمومی) پرداخت کنند، عملاً باعث قطع ارتباط مستقیم میان دولت‌ها و مردمانشان در کشورهای جهان

1 Arundhati Roy

2 The NGO-ization of resistance

سوم می‌شوند (اتفاقی که به دلیل کاهش هزینه‌های رفاهی دولت‌ها عموماً مورد استقبال آن‌ها قرار می‌گیرد).

با قطع ارتباط مستقیم دولت‌ها در حوزه‌هایی که ان‌جی‌اوهای بین‌المللی هزینه‌های آن‌ها را بر عهده می‌گیرند هم موانعی که از سوی دولت‌های اقتدارگرا جهت خصوصی‌سازی و گسترش بازار آزاد جهانی به مرزهای سرزمینی‌اش وجود دارد، برداشته می‌شود و هم زمینه برای صدور فرهنگ جهانی مورد نیاز سرمایه‌داری جهانی به کشورهای مختلف جهان فراهم می‌شود. علاوه بر این، قطع ارتباط مستقیم میان دولت‌ها و مردم در کشورهای به اصطلاح جهان سوم، مقاومت و شورش‌های پرهزینه را که مانعی برای امنیت لازم برای نظام سرمایه‌داری‌اند (همانند آنچه در خصوص کشورهای به‌ظاهر پیشرفته غربی گفته شد) به مطالبه‌گری و شغل شرافتمندانه مدنی تبدیل می‌کنند. بدین ترتیب هزینه مخالفت‌هایی که ممکن است مردمان محلی علیه تولیدات بی‌رویه بازار آزاد و سرمایه‌داری جهانی و همچنین فرهنگ مصرف‌گرایانه آن داشته باشند با سازمان‌دهی آن‌ها درون ان‌جی‌اوها کاهش می‌یابد.

آنچه در خصوص کارکرد دوم ان‌جی‌اوها گفته شد را «روی» این گونه توضیح می‌دهد: «سرمایه‌ی در دسترس ان‌جی‌اوها شروع به دیکته کردن دستور کاری می‌کند که باید در راستای منافع سرمایه‌داری سوداگر در کشورهای کمتر توسعه‌یافته پیاده شود. ان‌جی‌اوها تقابل را به مذاکره تبدیل و مقاومت را غیرسیاسی می‌کنند... ان‌جی‌اوها با تکیه بر بودجه‌هایشان مردمان محلی را استخدام می‌کنند؛ مردمی که در غیراین صورت ممکن بود به عضویت جنبش‌های مقاومت درآیند، اما اکنون احساس می‌کنند که در حال انجام کاری خلاقانه و اضطراری هستند. بدین ترتیب ان‌جی‌اوها مقاومت را به شغلی معقول، آبرومند، با حقوق

ماهیهانه و تمام وقت ۹ تا ۵ (اشاره به ساعت کاری مرسوم در نظام سرمایه‌داری) تبدیل می‌کنند درحالی که مقاومت واقعی دارای عواقبی واقعی است نه حقوق ماهیهانه» (Roy, 2014).

مشاهده می‌کنیم که سرمایه‌داری نئولیبرال در این مکانیسم حکمرانی‌اش نیز بیش از آنکه دست به دامن آگاهی سوژه‌ها و مفاهیم بازنمایاننده و استعلایی شود (منطق استعلایی) با تولید سوژه‌ی صلح‌جو/ مطالبه‌گر (سوژه‌ای که حریص پیگیری منافعش در جامعه مدنی است و از این رو به‌جای مقاومت هزینه‌بر به مطالبه‌گری می‌پردازد) و در تقابل قراردادش با سوژه شرور و تروریست، ضرورت عضویت سوژه‌ها در ان‌جی‌اوها را اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. در نتیجه نکته مهم این است که نباید از عمق دستگاه‌های معرفتی به مفاهیم استعلایی صلح، تروریست، همزیستی مسالمت‌آمیز، گفتگوی بین‌ادیانی و ... نگریم؛ زیرا دستگاه‌های معرفتی نمی‌توانند کارکردی بودن این مفاهیم را درون مکانیسم حکمرانی نئولیبرالیسم لحاظ کنند و با تکیه بر مفاهیم بازنمایاننده خاصی صرفاً تحلیلی معرفت‌شناسانه ارائه می‌دهند.

در نتیجه نگاه به سرمایه‌داری نئولیبرال بر اساس قرار دادن منطق استراتژیک درون گزاره‌های گفتمانی و نهادهای غیرگفتمانی‌اش فرسنگ‌ها با فهم نئولیبرالیسم بر مبنای منطق معرفتی-استعلایی که در آن جامعه مدنی حد واسط مردم و دولت در نظر گرفته می‌شود و شامل طیف بزرگی از مشارکت‌های به اصطلاح داوطلبانه و اقدامات اجتماعی و مدنی است (بورن، ۱۳۸۶: ۳۷) و ان‌جی‌اوها و سازمان‌های غیردولتی متضمن حکمرانی خوب به شمار می‌روند (Bano, 2019: 1283)، فاصله دارد.

مکانیسم‌های سوم و چهارم سرمایه‌داری نئولیبرال: بهره‌گیری از

راه کارهای انضباطی و امنیتی برای کنترل هر چه بیشتر جامعه

هرچند نهادهای جامعه مدنی کارکرد امنیتی و انضباطی خاصی را در مکانیسم حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال ایفا می‌کنند اما آنچه در این بخش بیشتر مدنظر است استراتژی‌های تولید و بازتولید جایگاه‌های سوژگی است تا بر اساس آن‌ها دستگاه‌های حکومتی مجاز به اعمال کنترل بر زندگی سوژه‌ها شوند. به بیان دیگر، سرمایه‌داری نئولیبرال از راهبرد «خطرناک زندگی کردن» جهت اعمال قدرت بر سوژه‌ها، کنترل و هدایت آن‌ها و درنهایت تأمین امنیت نظام سرمایه‌داری نیز بهره می‌برد. در اینجا آنچه حائز اهمیت است تولید جایگاه‌هایی است که مدام زندگی مردم را با خطر امنیتی یا انضباطی مواجه می‌سازند و دقیقاً به دلیل مبارزه و مقابله با آن‌هاست که مکانیسم‌های انضباطی و امنیتی سرمایه‌داری نئولیبرال مشروعیتشان را به دست می‌آورند. همچنین این جایگاه‌های سوژگی پرخطر موجبات نظارت حداکثری نئولیبرالیسم بر شئون مختلف زندگی بشر را فراهم می‌کنند و مهم‌تر از همه از طریق این جایگاه‌های سوژگی گردش سرمایه چشمگیری جهت مقابله با خطری که زندگی مردم را تهدید می‌کند، ایجاد می‌شود که چنین گردش سرمایه‌ای برای کارآمدی نئولیبرالیسم ضروری است.

در بخش چارچوب مفهومی به تولید بزهکار در مکانیسم حکمرانی انضباطی اشاره شد (وجود بزهکار برای اهداف اقتصادی و سیاسی خاصی ضروری است). در آن بخش به این موضوع پرداختیم که برای سرمایه‌داری، وجود جایگاه بزهکار نه تنها برای گردش سرمایه در حوزه‌ی قاچاق و روسپی‌گری از اهمیت زیادی برخوردار است، بلکه وجود جایگاه پلیس در جامعه و کنترل و نظارت پلیسی را نیز ضروری می‌سازد. فوکو که از مکانیسم انضباطی برای تشریح سازوکارهای

حکومت‌مندی لیبرالیسم بهره می‌برد معتقد است که آزادی اقتصادی و تکنیک‌های انضباطی کاملاً با یکدیگر پیوند دارند: «بنتام پیشنهاد می‌دهد که سراسر بین^۱ باید به قاعده‌ای برای کل حکومت تبدیل شود؛ به عبارتی، سراسر بین خود قاعده حکومت لیبرال است. اساساً حکومت باید چه کار کند؟ حکومت به خاطر سازوکارهای طبیعی نهفته در رفتار و تولید، باید به هر چیزی تسلیم شود. باید به این سازوکار تسلیم شود و هیچ مداخله‌ای نکند؛ مگر به صورت نظارت. حکومت که از بدو امر به کارویژه نظارت محدود شده است، فقط زمانی باید دخالت کند که ببیند چیزی با طرز کار عمومی رفتار، مبادله و حیات اقتصادی انطباق ندارد» (فوکو، ۱۳۸۹: ۹۹).

علاوه بر این از اواسط قرن نوزدهم وجود خطراتی که مدام زندگی اجتماعی بشری را تهدید می‌کرد مکانیسم امنیتی‌ای را که هم مبتنی بر ضبط و ثبت آماری جمعیت است و هم جایگاه‌های سوژگی فرد سالم و بهنجار را تولید می‌کند، در رأس سیاست‌های کنترلی سرمایه‌داری قرار داد (این مکانیسم امنیتی اکنون نیز یکی از ارکان مهم حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال را شکل می‌دهد).

به بیان دقیق‌تر برای لیبرالیسم اولیه تمایز و جدایی میان حقوق و اخلاق امری سازنده به شمار می‌رفت. با این وجود در جریان قرن نوزدهم به تدریج حقوق هنجارین شد: «دیگر نه تنها تحریم نمی‌کرد، بلکه دستور می‌داد که چه کاری باید انجام گیرد. در قانون دائماً فرضیاتی مطرح می‌شوند که در بستر علوم انسانی رشد یافته‌اند، همان‌گونه که هنجارهای علوم انسانی هم در درون خود خصوصیت قانونی داشته‌اند. حقوق تنها بر عملکرد حقوق دفاعی و پشتیبانی که بایستی آزادی‌های فردی را هماهنگ و تضمین کنند، محدود نمی‌شود، بلکه به حقوق

اجتماعی‌ای تبدیل می‌شود که مفهوم مسئولیت فردی و محاسبه حقوقی را در حالت تعلیق نگاه داشته و به جای آن مسئولیت «اجتماعی» را وارد کرده است. ادعاهای حقوقی و واگذاری تقصیرات اخلاقی حالا کم‌تر علیه فرد، بلکه بیشتر علیه «کل جامعه» مطرح می‌شوند. این امر منجر به جابه‌جایی روش تنظیم از اصل مسئولیت فردی به خطرات اجتماعی می‌شود» (لمکه، ۱۳۹۵: ۲۳۱). بنابراین با تولد جامعه به‌عنوان سوژه‌ای که از قانون‌مندی خاص خود برخوردار است و به تبع آن، نیاز حکومت‌مندی لیبرال به تنظیم جامعه، با رشد روزافزون اصطلاحاتی نظیر آسیب‌شناسی اجتماعی، راهکارهایی مانند ضبط و ثبت آماری جمعیت، و فناوری‌هایی همچون فناوری بیمه مواجه شدیم.

فرضیه فوکو این است که الگوی بیمه به‌عنوان مدل روابط اجتماعی، تصویری از مجازات را روشن می‌سازد که عملکرد آن در «دفاع از جامعه» و حمایت از آن در مقابل خطرات اجتناب‌ناپذیر زندگی اجتماعی است. در این عقلانیت جدید مجازات تحریم معنای کاملاً تغییر یافته‌ای را در بر دارد و دیگر به مجازات سوژه حقوقی معطوف نمی‌شود که آزادانه و به اراده خود قوانین را نقض کرده و از انطباق مجدد در جامعه حقوقی سر باز می‌زند، بلکه حالا دیگر وظیفه دارد حتی‌المقدور ریسک جنایی را که از فرد نشئت می‌گیرد، کاهش دهد و آن را حتی‌الامکان «بی‌ضرر» سازد» (لمکه، ۱۳۹۵: ۲۴۶).

ظهور ریسک‌های اجتماعی با پدید آمدن فرهنگی که فوکو «فرهنگ مخاطره» می‌نامد و همچنین تولد «پزشکی اجتماعی» پیوندی غیرقابل تفکیک دارد. به تعبیر فوکو «آموزش و فرهنگ تمام‌عیاری از مخاطره در قرن نوزده ظهور می‌کند که با آموزش و فرهنگ تهدیدهای فاجعه‌بار و عظیم طاعون، مرگ و جنگ که ذهنیت سیاسی و کیهان‌شناختی قرون وسطا و حتی قرن هفده را تغذیه می‌کرد، بسیار تفاوت

دارد. سواران آخرالزمان ناپدید می‌شوند و به جای آنان مخاطرات روزمره در همه‌جا ظهور می‌کند، شکل می‌گیرد و گسترش می‌یابد. مخاطرات روزمره دائماً وارد زندگی می‌شود، از نو عینیت می‌یابد، و به تعبیر من، از طریق فرهنگ سیاسی مخاطره در قرن نوزده جریان می‌یابد» (فوکو، ۱۳۸۹: ۹۸). همان‌گونه که گفته شد هم پیوند با این فرهنگ مخاطره، «پزشکی اجتماعی» قرار دارد. «فکر اصلی خطر، به ساخت جامعه به‌مثابه یک بدنه اجتماعی با خطرات و بیماری‌های مربوط به آن می‌نگرد. معنای اجتماعی پیچیدگی پزشکی از عینیت جامعه به‌مثابه‌ی یک وجود زیست‌شناختی نتیجه می‌شود. «عادی‌سازی» جامعه مستلزم آسیب‌شناسی دائمی آن است و پزشکی را به تکنیک مداخله سیاسی در خدمت علایق کنترل‌کنندگان و نظم‌دهندگان مبدل می‌سازد: طب مدرن، طبی اجتماعی است که اساس آن فناوری خاص بدنه اجتماعی است» (لمکه، ۱۳۹۵: ۲۵۳).

بر این اساس، طبیعی است که از قرن نوزدهم به بعد (همانند جایگاه بزهکار در مکانیسم انضباطی)، هم گردش سرمایه فراوانی حول سامانه سلامتی و تهدیدات مربوط به زندگی شکل گیرد و هم سیاست‌گذاری افتراقی خاصی پیرامون خطراتی که زندگی اجتماعی را تهدید می‌کند، صورت گرفته باشد. گفتنی است در حال حاضر در حکمرانی نئولیبرالیسم نیز «فرهنگ مخاطره» و «پزشکی اجتماعی» که در لیبرالیسم قرن نوزدهم ظهور کردند، از جایگاه مهمی برخوردارند، به‌طوری‌که اکنون مکانیسم امنیتی و سازوکارهای زیست‌سیاستی (کنترل بر بدنه اجتماعی) جزء جدایی‌ناپذیر سرمایه‌داری نئولیبرال قلمداد می‌شوند.

«دانیله لورنتسینی»^۱ در یادداشتی با عنوان «زیست‌سیاست در ایام ویروس کرونا»^۲ ضمن تأکید بر این نکته که زیست‌سیاست همواره سیاست مندرج در

1 Daniele Lorenzini

2 Biopolitics in the Time of Coronavirus

«آسیب‌پذیری افتراقی» است، تغییراتی را که ویروس کرونا در پایگان‌بندی^۱ ارزش‌ها ایجاد کرده است، این‌گونه توضیح می‌دهد: «زیست‌سیاست به هیچ‌رو آن سیاستی نیست که نابرابری‌های اجتماعی و نژادی را محو کند آن‌هم با یادآوری این نکته که همگی به‌گونه زیست‌شناختی واحد و یکسانی تعلق داریم؛ بلکه سیاستی است که از لحاظ ساختاری مبتنی است بر استقرار پایگان‌بندی در ارزش‌زندگی‌ها از طریق تولید و تکثیر آسیب‌پذیری به‌منزله ابزار حکومت بر انسان‌ها. شاید بخواهیم دفعه بعد که قرار شد دسته‌جمعی برای «قهرمانان پزشکی» و «کارکنان خدمات اجتماعی» که با «ویروس کرونا می‌جنگند» دست‌بزنیم به این قضیه فکر کنیم. بی‌شک آن‌ها سزاوار این قدرشناسی‌اند؛ اما آیا آن‌ها تنها کسانی‌اند که از ما «مواظبت می‌کنند»؟ پس تکلیف آن‌پیکی که مایحتاج من را به در خانه می‌آورد در حالی که من در امنیت در آپارتمان قرنطینه‌شده‌ام نشسته‌ام چه می‌شود؟ آن صندوق‌دار سوپرمارکت یا داروخانه، رانندگان ترابری همگانی، کارگران کارخانه‌ها، مأموران پلیس و تمام شاغلانی که (اغلب با درآمدی اندک) برای عملکرد جامعه ضروری فرض می‌شوند چه می‌شوند؟ آیا آن‌ها -نه صرفاً در این شرایط «استثنایی»- سزاوار این نیستند که «کارکنان خدمات اجتماعی» تلقی شوند. این ویروس ما را در وضعیتی مساوی قرار نمی‌دهد؛ بلکه برعکس شرم‌آورانه آشکار می‌کند که جامعه ما اساساً بر تولید بی‌وقفه آسیب‌پذیری افتراقی و نابرابری اجتماعی استوار است» (لورنتسینی، ۱۳۹۹).

در نتیجه در مکانیسم‌های امنیتی و انضباطی برای تأمین امنیت نظام سرمایه‌داری نئولیبرال، تولید جایگاه‌های سوژگی (نظیر بزهکاری و خطرات اجتماعی) و رشد گردش سرمایه حول آن‌ها و همچنین بسط و گسترش کنترل پلیسی و امنیتی درون

جامعه، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌شوند.

ذکر این نکته ضروری است که هم مکانیسم نخست، «به‌طور خطرناک زندگی‌کن»، هم مکانیسم دوم، «تأمین امنیت نظام سرمایه‌داری توسط ان‌جی‌اوها، خیریه‌ها و به‌طور کلی نهادهای جامعه مدنی» و هم مکانیسم‌های «انضباطی و امنیتی» را نباید محصول ایده‌ها و آگاهی سوژه‌های نظام سرمایه‌داری دانست بلکه باید در پی «مسئله شدن»^۱‌هایی بود که موجب شدند تا این مکانیسم‌ها در زیست سوژه‌های نظام سرمایه‌داری نهادینه شوند.

برای مثال در خصوص مکانیسم‌های نخست و دوم یعنی «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» و «تأمین امنیت نظام سرمایه‌داری توسط ان‌جی‌اوها، خیریه‌ها و به‌طور کلی نهادهای جامعه مدنی» باید گفت که علاوه بر مواجهه با مسئله رشد «جنبش ضد جهانی‌شدن» که در سطور فوق به آن اشاره شد، یکی از مهم‌ترین این مسائل «جنبش‌های کارگری می ۱۹۶۸» یا به بیان دقیق‌تر خواسته‌ها و مطالبات ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه مطرح شده در اعتراضات می ۶۸ بود. در بخش بعدی مقاله می‌کوشیم تا این ادعا را به‌اجمال مورد بررسی قرار دهیم.

جنبش کارگری می ۶۸، یکی از مهم‌ترین خاستگاه‌های شکل‌گیری

برخی از مکانیسم‌های سرمایه‌داری نئولیبرال

پس از خواسته‌های ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه می ۶۸^۲ به تدریج «شبکه-هایی متشکل از شمار زیادی از مشارکت‌کنندگان» جایگزین «زنجره‌ای از

1 problematization

۲ چنین خواسته‌هایی در انگلستان نیز وجود داشت به‌طوری‌که یکی از دلایل اقبال مردم انگلستان به مارگارت تاچر (علاوه بر تأکید او بر فردگرایی به‌جای جامعه) در سه دوره انتخابات انگلستان را می‌توان رویکرد ضد بوراکراتیک و سلسله‌مراتبی او دانست که تا پیش از اصلاحات تاچر در انگلستان به‌طور چشم‌گیری رشد کرده و نارضایتی گسترده‌ی مردم را همراه داشته بود.

دستورات متمرکز و سلسله‌مراتبی» شدند. به بیان دیگر، آنچه عملاً به عنوان نتیجه‌ی اعتراضات می ۶۸ رخ داد، ظهور شکل جدیدی از «روح سرمایه‌داری» بود که ژیزک آن را «سرمایه‌داری فرهنگی» می‌نامد. نظام از ساختار متمرکز فوردیستی فرآیند تولید عبور کرد و شکل شبکه محوری از سازمان را ایجاد کرد که این شکل جدید بر ابتکار کارمندان و خودمختاری در محل کار استوار بود.

«سرمایه‌داری فرهنگی جدید را به‌وضوح می‌توان در تغییرات در سبک تبلیغات و آگهی‌ها مشاهده کرد. در دهه‌ی ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، تبلیغات و آگهی‌ها ارجاع مستقیمی داشتند به اعتبار و سندیت شخصی و یا کیفیت تجربه‌ای که در آن غالب بود، درحالی‌که پس از دهه‌ی ۱۹۹۰ بیشتر مجموعه‌ای از مضامین ایدئولوژیک و اجتماعی در تبلیغات نمایان بود (مانند عوامل زیست‌محیطی و همبستگی اجتماعی)» (Zizek, 2018). در حقیقت، تجربه شخصی در تبلیغات جای خود را به تجربه حضور در جنبش جمعی بزرگ‌تر، مراقبت و نگهداری از طبیعت، تأمین رفاه بیماران، فقرا و محرومان و لزوم انجام کاری برای آن‌ها داد. دقیقاً در همین جاست که باید کارکرد خیریه‌ها و ان‌جی‌او‌ها را در مکانیسم نظام سرمایه‌داری نئولیبرال درک کرد. خیریه‌ها و ان‌جی‌او‌ها باعث می‌شوند تا ضمن آنکه خواسته‌های ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه مردم به‌طور وسیعی در جامعه بازتولید شوند، از طریق این نهادها مورد سازمان‌دهی و برنامه‌ریزی نیز قرار گیرند و بدین ترتیب از خطر شورش‌ها و جنبش‌هایی که امنیت نظام سرمایه‌داری را برهم می‌زنند (نظیر جنبش می ۶۸)، جلوگیری به عمل آید.

همان‌طور که گفته شد همین خواسته‌های ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه می ۶۸ بود که سرمایه‌داری را به سمت مکانیسم «به‌طور خطرناک زندگی‌کن» نیز سوق داد. سرمایه‌داری پیش از جنبش کارگری می ۶۸ حداقل در حوزه‌هایی

مانند آموزش و پرورش، خانواده و کارخانه (اعتراضات کارگری عمدتاً حول این سه حوزه شکل گرفته بود) امری استعلایی را پیش از تولید قرار داده بود؛ برای مثال سرمایه‌داری با کنترل آموزش و پرورش و نهاد مدرسه محتوای درسی خاصی را که در راستای تفکرات سرمایه‌دارانه و لیبرال بود به دانش‌آموزان تدریس می‌کرد یا اینکه سرمایه‌داری برای خانواده لیبرال بنیان جنسی و رفتاری خاصی را تعریف و ترویج می‌کرد که سنت روشنفکری چپ در فرانسه نمی‌توانست با آن کنار بیاید. پس از اعتراضات کارگری می ۶۸ سرمایه‌داری نئولیبرال به تدریج امر استعلایی خود در این سه حوزه را کنار گذاشت و بدین ترتیب با خصوصی‌سازی آن‌ها و با فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای مشارکت همگان در این حوزه‌ها رادیکالیسمی را پیرامون تولید در این سه حوزه شکل داد که محصول مواجهه خطرناک سوژه‌ها با مسائل نوظهور است. ژیک در نوشته‌ای که در آن سرمایه‌داری را برنده‌ی جنبش کارگری می ۶۸ می‌داند چنین بیان می‌کند: «به‌طور کلی تمرکز اعتراضات می ۱۹۶۸ مبارزه علیه سه رکن اساسی سرمایه‌داری بود. این ارکان سرمایه‌داری که معترضان می ۶۸ مناسبات حاکم بر آن‌ها را نمی‌پذیرفتند عبارت بودند از: کارخانه، مدرسه و خانواده. در نتیجه، حوزه‌ی هر یک از این ارکان سه‌گانه تسلیم دگرگونی‌های پساصنعتی شد. در جهان توسعه‌یافته، رهبری کار کارخانه بیش از پیش برون‌سپاری و فرایندها و فعالیت‌های داخلی کارخانه‌ها به تأمین‌کننده‌های خارجی واگذار می‌شود. بنابراین، فعالیت‌های کارخانه‌ها در راستای کار تیمی تعاملی غیر سلسله‌مراتبی و پسا‌فوردیستی دوباره سازمان‌دهی می‌شود. علاوه بر این، آموزش خصوصی شده منعطف جایگزین آموزش عمومی جامع و فراگیر می‌شود و انواع مختلفی از ترتیبات جنسی منعطف به جای شکل سنتی خانواده ظهور می‌کنند.

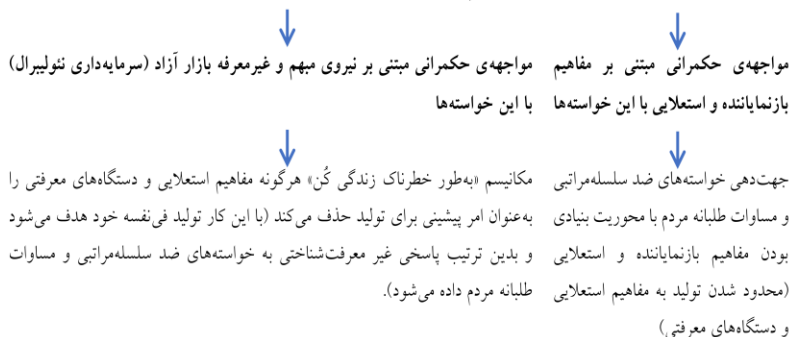
علاوه بر این بسیاری از جنبه‌های اعتراضات می ۶۸ به طور موفقیت آمیزی در ایدئولوژی سرمایه‌داری هژمونیک ادغام شد و امروزه این جنبه‌های ادغام‌شده، نه تنها توسط لیبرال‌ها بلکه به وسیله راست معاصر نیز در مبارزه‌شان علیه هر شکلی از سوسیالیسم استفاده می‌شوند. برای مثال، «آزادی انتخاب» که از آن به عنوان استدلالی برای منافع یک کار پر مخاطره استفاده می‌شود: اضطراب‌ها و نگرانی‌های ناشی از عدم اطمینان درباره‌ی این موضوع که چگونه چند سال آینده را خواهید گذراند، فراموش کنید و به جای آن بر این واقعیت متمرکز شوید که به منظور اجتناب از چسبیدن به یک کار خسته‌کننده و یکنواخت، شما از آزادی برای تغییر اساسی خودتان برای دفعات متعدد بهره می‌برید.

در آن زمان، چپ گرچه به اهداف ظاهری خود دست یافت اما در پیروزی واقعی‌اش شکست خورد: دشمن مستقیمش مغلوب شد اما جایگزین آن شکل جدیدی از سلطه کامل‌تر سرمایه‌داری شد. در این نوع از سرمایه‌داری، بازار به حوزه‌های جدیدی هجوم می‌آورد که پیش از این به عنوان حوزه‌های ویژه دولتی در نظر گرفته می‌شدند، از آموزش و پرورش گرفته تا زندان و مسائل امنیتی... در نتیجه حوزه‌های جدیدی که تا پیش از این خارج از مناسبات بازار قرار داشتند اکنون به کالایی درون نظام بازار تبدیل شده‌اند. بنابراین، هنگامی که از مسئله‌ای رنج می‌بریم دیگر با دوستان خود صحبت نمی‌کنیم؛ بلکه برای درمان مشکل خود پولی را به روان‌پزشک و یا مشاور پرداخت می‌کنیم و از مشاوره‌ها و توصیه‌های آن‌ها استفاده می‌کنیم؛ و به جای والدین، با پرداخت هزینه‌ای از مربی و یا پرستار کودک جهت مراقبت از بچه‌ها استفاده می‌کنیم» (Zizek, 2018).

در تحلیل نهایی سرمایه‌داری نئولیبرال می‌کوشد تا بیشترین بهره را از خواسته‌های ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه جامعه برَد (که در حال حاضر از

جمله مهم‌ترین خواسته‌های جوامع بشری به شمار می‌روند). به بیان دقیق‌تر، سرمایه‌داری نئولیبرال خواست مساوات طلبانه سوژه‌ها را به تولیدگری رادیکال تبدیل می‌کند؛ تولیدگری‌ای که به سبب حذف امر استعلایی پیش از تولید، ضمن آنکه خواست مساوات طلبانه را برآورده می‌کند، بازار آزاد را به نیرویی مبهم و غیرمعرفه در حکومت‌مندی نئولیبرالیسم تبدیل می‌کند که صرفاً خواستش تولیدگری و عرضه در بازار آزاد است. همین خواسته‌های مساوات طلبانه و ضد سلسله‌مراتبی سوژه‌هاست که باعث می‌شود سرمایه‌داری مردم را به‌ظاهر برای تحقق منافع خود (نه منافع کسانی که در سلسله‌مراتب قدرت جایگاه بالاتری دارند) درون ان‌جی‌اوها، خیریه‌ها و سایر نهادهای جامعه مدنی بکشاند و بدین ترتیب روند خصوصی‌سازی در تمام ارکان زندگی بشری تسریع می‌شود. نمودار زیر مواجهه دو نوع حکمرانی (حکمرانی استعلایی و حکمرانی مبتنی بر نیروی مبهم و غیرمعرفه بازار آزاد) را با خواسته‌های ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه مردم نشان می‌دهد.

خواسته‌های ضد سلسله‌مراتبی و مساوات طلبانه مردم

نتیجه گیری

هدف این پژوهش بررسی جامع و نسبتاً همه جانبه در خصوص مکانیسم های حکمرانی نئولیبرالیسم بود. نتایج بررسی نشان داد که در سرمایه داری نئولیبرال حداقل چهار مکانیسم درهم تنیده و غیر قابل تفکیک از یکدیگر وجود دارد که در رأس آن ها مکانیسم «خطرناک زندگی کن» در معنای حذف مفاهیم استعلایی و دستگاه های معرفتی به عنوان عنصر ضروری حکمرانی نئولیبرال قرار دارد (حذف امر پیشینی برای تولید اقتصادی که هدف اصلی حکمرانی را از اقتصاد و اولویت بازار آزاد به امور استعلایی و معرفتی منتقل می کند).

مکانیسم «انجی اوسازی فعالیت های گروهی و مردمی»، در راستای تأمین امنیت نظام سرمایه داری نئولیبرال، مقاومت گری را به مطالبه گری درون جامعه مدنی بدل کرده و با حذف ارتباط مستقیم میان مردم و دولت هایشان در مناطق مختلف جهان، باعث گسترش سرمایه داری و همچنین بهره برداری از منابع طبیعی و اولیه آن ها می شود. به بیان دیگر، بر اساس «منطق استراتژیک» انجی اوها را نباید از درون عمق های استعلایی و معرفت شناسانه، برای مثال به مثابه نهادهایی که موجب تسهیل پیگیری منافع مردم درون جامعه مدنی می شوند، فهم کرد. با اتخاذ رویکردی استراتژیک، انجی اوها با قطع ارتباط مستقیم میان مردم و دولت ها در حذف امر استعلایی به عنوان عنصر ضروری حکمرانی کارکرد مهمی را ایفا می کنند (با حذف امر استعلایی، تولید و مصرف فی نفسه به هدف حکمرانی بدل می شود). بدین ترتیب، با انجی اوسازی علایق و منافع که از مفاهیم دستگاه های معرفتی می آیند، مقاومت مردمی دیگر معطوف به تسخیر قدرت مرکزی نمی شود و با لزوم حکومت کردن پیوند نمی خورد. به عبارتی مقاومت با بدل شدن به مطالبه گری نه تنها برای نئولیبرالیسم هزینه و خطری ایجاد نمی کند

بلکه خروجی ان جی اوها نیز در نظام مبتنی بر عرضه و تقاضای سرمایه داری به مثابه کالا ارائه می شود. به بیان دقیق تر، خروجی ان جی اوها به سان کالاهایی (خواه مادی، خواه معنوی) برای جمعیت هدفشان عرضه می شود. بدیهی است که ارائه چنین کالاهایی نیازمند خواست ها و تقاضاهایی است که در قالب مطالبه گری (نه مقاومت پرهزینه) از دولت ها طلب می شود.

در نتیجه با ان جی اوسازی، هم خروجی دستگاه های معرفتی و مفاهیم استعلایی و بازنمایاننده به سان کالا درون جامعه ی مدنی ارائه می شود، هم بدیل های حکمرانی برای نئولیبرالیسم در نهایت به تولیدات کالایی درون جامعه ی مدنی بدل می شوند (مانند آثار و تألیفات چاپ ها)، هم مقاومت پرهزینه مردمی به جایگاه های شغلی آبرومند و مطالبه گر تبدیل می شوند، هم با قطع ارتباط مستقیم میان مردم و دولت ها بیش از پیش زمینه برای گسترش سرمایه داری به مناطق مختلف جهان فراهم می شود و در نهایت، به شکلی مدنی و در قالب فعالیت ان جی اوهای بین المللی می توان از منابع طبیعی و اولیه ی سایر کشورها بهره برداری کرد.

علاوه بر دو مکانیسم فوق، نظام سرمایه داری نئولیبرال به واسطه مکانیسم های انضباطی و امنیتی در پی تولید و بازتولید جایگاه های سوژگی خاصی است تا از طریق آن ها مجوز سیاست های انضباطی و امنیتی جهت تنظیم و هدایت زیست سوژه ها فراهم شود. همان طور که در متن پژوهش توضیح داده شد می توان به جایگاه بزهکاری از درون عمق های معرفتی و استعلایی نگرینست و گزاره های معرفت شناختی ای نظیر «ضرورت در نظر گرفتن بزهکار به عنوان بیمار» را صادر کرد. اما بر اساس منطق استراتژیک، بزهکار و بزهکاری در نظام سرمایه داری نقش مهمی را هم در گردش سرمایه و هم در بسط رویکرد انضباطی در جامعه

ایفا می‌کنند. همچنین از اواسط قرن نوزدهم به بعد با اهمیت یافتن جامعه و ضرورت دفاع از آن، مخاطرات روزمره دائماً زندگی‌های افراد را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند. بنابراین اکنون ساخت جامعه به‌مثابه‌ی یک بدنه‌ی اجتماعی در نظر گرفته می‌شود که همواره در معرض خطرات و بیماری‌های مختلفی است (ظهور پزشکی اجتماعی). در نتیجه تلاش سرمایه‌داریِ نئولیبرال بر این است که ضمن شکل‌گیری گردش سرمایه‌ی قابل‌توجه حول تهدیدات مربوط به زندگی اجتماعی، جامعه را نیز به‌واسطه مکانیسم‌های امنیتی و آسیب‌شناسی‌ها و آسیب‌پذیری‌های افتراقی، تنظیم و کنترل کند تا از این طریق همواره از جمعیت مفید و سوژه‌های سالم و کارآمد به لحاظ اقتصادی برخوردار باشد؛ سوژه‌هایی که مخاطرات زندگی اجتماعی نه‌تنها خللی را در عزم آن‌ها برای بازتولید مناسبات اجتماعی بازار آزاد وارد نمی‌کند؛ بلکه با سیاست‌های افتراقی خاصی که زیست‌سیاست بر نظم زندگی اجتماعی دیکته می‌کند، تنوع در گردش سرمایه نیز به‌طور چشمگیری افزایش می‌یابد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Meysam
Ghahraman

<https://orcid.org/0000-0002-4065-2228>

Hadi Keshavarz

<https://orcid.org/0009-0004-7603-0975>

منابع

بورن، هانس. (۱۳۸۶). نظارت پارلمانی بر دستگاه امنیتی: اصول، مکانیسم‌ها و روش‌ها.

- ترجمه زهره زعفرانی و مستانه حقانی. تهران: سفیران.
- دانیالی، عارف. (۱۳۹۳). *بیابید با هم خطر کنیم، فوکو، جدال نیروها و سیاست آنتاگونیستی*. ماهنامه فرهنگی تحلیلی سوره اندیشه، شماره شانزدهم (۷۶-۷۷)، خرداد و تیر ۱۳۹۳.
- دلوز، ژیل و گوتاری فلیکس. (۱۳۹۱). *کافکا به سوی ادبیات اقلیت*. ترجمه شاپور بهیان. تهران: نشر ماهی.
- دلوز، ژیل و نگری، آنتونیو و هارت، مایکل. (۱۳۸۹). *بازگشت به آینده*. ترجمه رضا نجف‌زاده. تهران: نشر گام‌نو.
- دیو، ریدار. (۱۳۹۶). *دلوز*. ترجمه فریبرز مجیدی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- فوکو، میشل. (۱۳۸۳). *اراده به دانستن*. ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش. تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل. (۱۳۸۹). *تولد زیست‌سیاست*. ترجمه رضا نجف‌زاده. تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل. (۱۳۹۰). *باید از جامعه دفاع کرد*. ترجمه رضا نجف‌زاده. تهران: نشر رخداد نو.
- فوکو، میشل. (۱۳۹۱). *مجموعه مقالات تناثر فلسفه*. ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش. تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل. (۱۳۹۳). *مجموعه مقالات ایران روح یک جهان بی‌روح*. ترجمه افشین جهان‌دیده و نیکو سرخوش. تهران: نشر نی.
- فوکو، میشل. (۱۳۹۴). «پاسخ به دریدا»، در *مجموعه مقالات کوگیتو و تاریخ جنون*. ترجمه فاطمه ولیانی. تهران: نشر هرمس.
- کرمونه‌سی، لورا و دیگران. (۱۳۹۶). *پیشگفتار کتاب مجموعه مقالات خاستگاه هرمنوتیک خود*. ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نشر نی.
- لمکه، توماس. (۱۳۹۵). *نقدی بر خرد سیاسی، بررسی تحلیل فوکو از طرز تفکر دولت مدرن*. ترجمه یونس نوربخش و محبوبه شمشادیان. تهران: انتشارات دانشگاه امام

Daniyali, Aref. (2013). *Let's take risks together, Foucault, conflict of forces and antagonistic politics*. Soore Andisheh Analytical Cultural Monthly, No. 16 (76-77), June and July 2013.

Davies, William. (2017). *What is the difference between neoliberalism and liberalism?* translated by Seyedamir Hossein Mirabutalabi. Turjan website: https://tarjomaan.com/barresi_ketab/8742/

Deleuze, Gilles, & Guattari Felix. (2012). *Kafka: Toward a Minor Literature*. translated by Shapour Behyan. Tehran: Mahi Publishing House.

Deleuze, Gilles. (1389). *The collection of essays on Back to the Future*. translated by Reza Najafzadeh. Tehran: gameno Publishing House.

Due, Reidar. (), *Deleuze*. Translated by Fariborz Majidi. Tehran: Elmifarhangi Publishing Company.

Foucault, Michel (1997). Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom. in *Ethics: Subjectivity and Truth*. Edited by Paul Rabinow. London: The Penguin Press.

Foucault, Michel. (1389). *The Birth of Biopolitics*. translated by Reza Najafzadeh. Tehran: Ney Publishing House.

Foucault, Michel. (1391). *The collection of essays on The theater of philosophy*. translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh. Tehran: Ney Publishing House.

- Foucault, Michel. (1393). *The collection of essays on Iran: The Spirit of a World Without Spirit*. translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh. Tehran: Ney Publishing House.
- Foucault, Michel. (1986). *The Care of the Self Volume 3 of The History of Sexuality*. Translated from the French by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. (1990). *The Use of Pleasure Volume 2 of The History of Sexuality*, Translated from the French by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel. (1990a). *The Will to Knowledge*. Translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh, Tehran: Ney Publishing House.
- Foucault, Michel. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France 1975-1976*. translated by Reza Najafzadeh. Tehran: Rokhdad Nou Publishing House.
- Foucault, Michel. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France, 1978-1979*. Editors: Michel Senellart, François Ewald (General Editor). Alessandro Fontana (General Editor), London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel. (2014). *"Reply to Derrida". in the collection of essays on Cogito and History of Madness*. translated by Fateme Valiani. Tehran: Hermes Publishing House.
- Gentili, Dario. (2021). *The Age of Precarity: Endless Crisis as an Art of Government*. London: Verso.

Harvey, David. (2017). *The New Imperialism*. translated by Mehdi Davoudi. Tehran: sales Publishing House.

Lemke, Thomas. (2019). *Foucault's Analysis of Modern Governmentality: A Critique of Political Reason*. translated by Yunus Noorbakhsh and Mahbubeh Shamshadian. Tehran: Imam Sadegh University Press.

Lorenzini, Daniele. (2020). *Biopolitics in the Time of Coronavirus*. translated by Niko Sarkhosh. Sociological Review website: <https://www.naqdejameshenakhti.ir/archives/509>

Meshaikhi, Adel. (2015). *Genealogy is Gray*. Tehran: Nahid Publishing.

Roy, Arundhati. (2014). *The NGO-ization of resistance*. Pambazuka News, Sep 23, 2014, in: <https://www.pambazuka.org/governance/ngo-ization-resistance>

Thoburn, Nicholas. (2003). *Deleuze, Marx and Politics*. London: Routledge.

Zizek, Slavoj. (2018). *Legacy of 1968 protests: How a leftist revolution helped capitalists win*. in: <https://www.rt.com/op-ed/418927-capitalists-1968-revolution-left/>

Translated References into English

Born, Hans. (2007). *Parliamentary Oversight of the Security Sector: principles, mechanisms and methods*. translated by Zohra Zafarani and Mastane Haqqani. Tehran: Safiran [In Persian].

- Cremonesi, Laura, & Others. (1396). *Introduction of About the Beginning of the Hermeneutics of the Self*. translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh. Tehran: Ney Publishing House [In Persian]..
- Daniyali, Aref. (2013). *Let's take risks together, Foucault, conflict of forces and antagonistic politics*. Soore Andisheh Analytical Cultural Monthly, No. 16 (76-77), June and July 2013 [In Persian].
- Davies, William. (2017). *What is the difference between neoliberalism and liberalism?* translated by Seyedamir Hossein Mirabutalabi. Turjan website: https://tarjomaaan.com/barresi_ketab/8742/
- Deleuze, Gilles, & Guattari Felix. (2012). *Kafka: Toward a Minor Literature*. translated by Shapour Behyan. Tehran: Mahi Publishing House [In Persian]..
- Deleuze, Gilles. (1389). *The collection of essays on Back to the Future*. translated by Reza Najafzadeh. Tehran: gameno Publishing House [In Persian]..
- Due, Reidar. (1396), *Deleuze*. translated by Fariborz Majidi. Tehran: Elmifarhangi Publishing Company [In Persian].
- Foucault, Michel (1997). *Ethics of the Concern for Self as a Practice of Freedom*. in *Ethics: Subjectivity and Truth*. Edited by Paul Rabinow. London: The Penguin Press.
- Foucault, Michel. (1389). *The Birth of Biopolitics*. translated by Reza Najafzadeh. Tehran: Ney Publishing House [In Persian].

Foucault, Michel. (1391). *The collection of essays on The theater of philosophy*. translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh. Tehran: Ney Publishing House.

Foucault, Michel. (1393). *The collection of essays on Iran: The Spirit of a World Without Spirit*. translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh. Tehran: Ney Publishing House [In Persian].

Foucault, Michel. (1986). *The Care of the Self Volume 3 of The History of Sexuality*. Translated from the French by Robert Hurley. New York: Pantheon Books.

Foucault, Michel. (1990a). *The Will to Knowledge*. translated by Afshin Jahandideh and Niko Sarkhosh, Tehran: Ney Publishing House [In Persian].

Foucault, Michel. (2003). *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France 1975-1976*. translated by Reza Najafzadeh. Tehran: Rokhdad Nou Publishing House [In Persian].

Foucault, Michel. (2014). *"Reply to Derrida". in the collection of essays on Cogito and History of Madness*. translated by Fateme Valiani. Tehran: Hermes Publishing House [In Persian].

Harvey, David. (2017). *The New Imperialism*. translated by Mehdi Davoudi. Tehran: sales Publishing House [In Persian].

Lemke, Thomas. (2019). *Foucault's Analysis of Modern Governmentality: A Critique of Political Reason*. translated by Yunus Noorbakhsh and Mahbubeh Shamshadian. Tehran: Imam Sadeqh University Press [In Persian].

Lorenzini, Daniele. (2020). *Biopolitics in the Time of Coronavirus*. translated by Niko Sarkhosh. Sociological Review website: <https://www.naqdejameshenakhti.ir/archives/509> [In Persian].

Meshaikhi, Adel. (2015). *Genealogy is Gray*. Tehran: Nahid Publishing [In Persian].

استناد به این مقاله: قهرمان، میثم و کشاورز، هادی. (۱۴۰۵). منطق استراتژیک و مکانیسم‌های حکمرانی سرمایه‌داری نئولیبرال. دولت‌پژوهی، ۱۲(۴۵)، ۲۴۷ - ۳۰۶. doi: 10.22054/tssq.2026.73632.1413

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License